

MARTON JÓZSEF

MÁRTON ÁRON, A NÉPNEVELŐ

Márton Áron, come giovane sacerdote si è fatto noto in tutta la Transilvania specialmente con i suoi cicli di conferenze ed esercizi spirituali. I suoi discorsi, attraverso quali tante anime hanno ritrovato il Signore, in maggior parte ci sono rimasti in manoscritti. Qui sotto, pubblichiamo un ciclo di conferenza tenuto nel 1937. In questa esposizione incontriamo i suoi argomenti preferiti: la famiglia, la formazione cristiana ed il popolo di Dio.

I grandi temi della vita umana Márton Áron presenta con la luce giusta della dottrina cristiana. La sua attenzione è stata rivolta specialmente ai pericoli ammaestrati dai vari ideologismi dottrinali che compromettevano i valori cristiani. Per plasmare la giusta concezione della vita cristiana non osava adoperare le armi dell'apologia. Con un ragionamento sensato mostrava i valori autentici difendendo così la società e la sua cellula fondamentale: la famiglia dall'influsso sovversivo dei concetti ed opinioni inconvenienti. Nei suoi discorsi distingueva accuratamente la verità dalla voce fallace e seducente delle „sirene”. Considerava l'azione sempre insieme con l'effetto. Come un buon sociologo, conosceva bene la situazione di Transilvania. Per questo fatto poteva squisitamente interpellare gli uomini, indicandoli retto e nitido orientamento.

Márton Áron fiatal papként nem is annyira vásár- és ünnepnapi beszédeivel tűnt fel Erdély-szerte, hanem lelkigyakorlatos- és konferenciabeszédeivel. Beszédsorozatai, melyek olyan sok lelket Istenhez vezettek, nagyobbrészt csak kéziratban maradtak fenn. Egykori hallgatói ma is szívesen emlékeznek rájuk, mint tüneményes élményeikre. Nem az elfogultság, nem a túlzó rajongás mondat ilyet velük. Ezek a beszédek az élet nagy kérdéseiről szólnak. Mivel ilyenkor nem kellett annyira a szertartások (bérmálás, templomszentelés) kívánalmaihoz kötődnie, szabadabb áradást engedhetett gondolatainak. Ezért ezek a sorozatos beszédek átfogóbb képet nyújtanak Márton Áron egyéniségéről és életszemléletéről.

Az emberi életnek nagy témáit Márton Áron a keresztény tanítás pozitív bemutatásával közelítette meg. Figyelmét nem kerülték el azok a veszélyek sem, amelyeket az ún. izmusok jelentenek a keresztény értékekre. Ezért a helyes keresztény életszemlélet kialakításához nem restellte felhasználni a hitvédelem fegyvereit. Ésszerű érveléssel és az igazi értékeket bemutatva igyekezett megvédeni a társadalmat és annak alapsejtjét, a családot a bomlasztó eszmék szólamiától. Beszédeiben éles rálátással világította meg a hamis szíréhangok csábításait. Következésményeivel együtt mérlegelte a cselekedeteket. Mint jó szociológus,

tisztában volt az erdélyi helyzettel. Ezért tudott az emberekhez szólni, nekik világos elirányításokat adni.

Az alábbiakban Márton Áronnak egy három részből álló konferenciabeszéd-sorozatát adjuk közre. Valószínűleg püspökké való kinevezése előtti évben, 1937-ben mondta el. Püspökként is kedvelt témái – a család, a nevelés és a nép – kerülnek benne kifejtésre. A kéziratot igyekeztünk hűségesen kezelni. Nem hagytuk el a szerző által utóbb átfogalmazott szövegrészeket sem. A lábjegyzetben mindig jeleztük az eredeti, illetve a módosított változatokat. Érdeemesnek találtuk így eljárni, mert ezek az árnyalatbeli kis változtatások is segítenek még jobban megismerni Márton Áron püspök személyiségének alakulását.

A beszédsorozat első témája a *házasság és a család*. Egész beszédében érezhető, hogy mennyire félti és védi a házasságot a divatos elméletektől. Többször is kifejezésre juttatja, hogy a szabadság nevében megtámadott keresztény házasságnak a célja és tartalma sikkad el, családi szeretetközösség helyett szétment házasságok tömege keletkezik, „s a gyermekek ahelyett, hogy a felelős nevelés hatása alatt egészséges lelkű emberekké fejlődnének, mint a fészekből kiesett madárfiókák didergős lélekkel nőnek fel”.¹ A beszéd első része megtalálható Az Apostol² 1937. szeptember 26-i számban MI – CHA – ÉL? cím alatt. Érdeemes a kettőt összehasonlítva olvasni. Szembetűnő, hogy a nyomtatásban vezércikként megjelent írásban Márton Áron sokkal enyhébben, árnyaltabban fogalmaz, mint a kéziratban fennmaradt beszédében. A kéziratban nincs feltüntetve az összeállítás vagy az elmondás időpontja. Az Apostolban közölt cikkből viszont arra következtethetünk, hogy a konferenciabeszédei 1937. szeptember 26. előtti hangzottak el, s az első beszédből készült a nyomtatásban megjelent cikk.

¹ BATTHYANEUM-könyvtár, Gyulafehérvár (Biblioteca documentară Batthyaneum, Alba Iulia), (a továbbiakban BATTHYANEUM), Márton Áron csomag (a továbbiakban MÁ. cs.) 16. számú (továbbiakban sz.) Nr. inv. 1694. 1. beszéd (továbbiakban b.), 5. l. (A továbbiakban a „l.” (lap) megjelölés a kéziratok eredeti oldalszámát jelenti). – A lelőhely kettős megjelölése onnan származik, hogy Márton Áron beszédeit kis csomagokba helyezte el és számozta be; a „Nr. Inv.” leltári szám pedig a Batthyaneum-könyvtár saját nyilvántartási száma.

² AZ APOSTOL, – A KATOLIKUS AKCIÓ heti értesítője, XII. évf. 39. sz. Kolozsvár-Cluj, 1937. szeptember 26. 1. l. – Márton Áron vezércikkét a konferenciabeszédek után egészében közöljük.

Márton Áron a házasság őshintézményének teológiáját a Szentírásból vezeti le. Több alkalommal hangoztatja, hogy mind a férfit, mind a nőt Isten teremtette. Habár külön-külön is teljes emberek, együtt adják azt az embert, aki Isten képére teremtetett.³

Érdekfeszítően következteti ki a férfi és a női lélek különbözőségéből a házastársak egymásra utaltságát és a házasság felbonthatatlan voltát. A házastársi viszonyt nem szabad átmeneti jellegűnek tekinteni, mert a házasságban a szeretet magára a szeretett személyre irányul, ami csak örök lehet.⁴

Márton Áron beszédeiből ki nem maradható gondolat a házasság céljai közül a gyermek vállalásának és felnevelésének ügye. Korának leg-nagyobb problémájának nevezte a házastársak könnyelmű családtervezését. Lelkiismeretet felkavaró szavai napjainkban még időszerűbben, mint a harmincas években: „Ma számtalan házasság van, ahol szerető házastársak közös megegyezéssel a lét küszöbe előtt megfojtják azokat, akikben életüknek kellene folytatódnia ... s a hiányzó harmadikat, valami gonosz megszállottság cinizmusától hajtva, kutyákkal pótolják”.⁵ A gyermeknevelést a házasság legfőbb feladatának jelölte meg. A keresztyén nevelés alapja pedig a szeretet legyen. „A gyermeki léleknek, hogy egészségesen fejlődjék, olyan kimondhatatlanul finom csókra van szüksége, melyet pénzen nem lehet megvenni, gyárilag nem lehet előállítani... abból a szeretetből, jóságból, gyöngédségből és figyelmes-ségből sugároznak ki, melyből a szülők felépítik a gyermek körül minden ember legkedvesebb emlékét, a szülői házat”.⁶ Márton Áron kéri a szülőket, hogy gyermekeik lelki és szellemi fejlődéséért legyenek papok és tanítók, házuk pedig szentély és iskola, ahol gyermekeik megtanul-hatják a legszentebb tannivalókat.⁷

Apák és fiúk címen tartotta meg Márton Áron a sorozat második beszédét. Ebben az egymást követő nemzedékek közötti feszültségről szól. Az itt kibontott téma igen kedvelt témája volt. Nyomtatásban megjelent első írásai között már előfordul ez a cím.⁸ De míg az Erdélyi

³ Vö. BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 1. b., 6–7. l.

⁴ Vö. BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 1. b., 11. l.

⁵ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 1. b., 13–14. l.

⁶ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 1. b., 23. l.

⁷ Vö. BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 1. b., 24. l.

⁸ MÁRTON ÁRON, *Apák és fiúk*, In: *Erdélyi Tudósító* (Szerk. VERESS Ernő), XV. Évf. Kolozsvár-Cluj 1932, 26–29. – A kis tanulmányt egészében lásd a konferenciabeszédek után.

Tudósító 1932-ben megjelent cikke az akkori ifjúság általános jellemzését tartalmazta, addig az 1937-ben elmondott beszéd a konkrét tennivalókat is sorjázza.

A nemzedékek között mindig volt generációs feszültség. Márton Áron a harmincas évek elején úgy látta, hogy a múltat és az apák tetteit bíráló ifjúságban van bizonyos katolikus öntudat. Merész és túlságosan önérzetes megnyilvánulásai egyrészt az ifjúság temperamentumának velejáráói, másrészt azzal magyarázható, hogy az eléje zuhanó tények hatása alatt a felnövekvő nemzedék kénytelen jövő sorsával komolyan szembenézni.⁹ Büszkén állapítja meg, hogy a katolikus ifjúság nem dől be olyan könnyen a katolikusellenes újságok cikkeinek. Van látó szeme és felfedezi „az önpecséttel erdélyinek szabadalmazott szellemi egyed-árusok” elfogultságait, amikor a katolikus egyházat kisebbitik, ügyeit célzatosan elhallgatják és a faji érdek elárulása címén titkosan vagy nyíltan támadják.¹⁰

Márton Áron a harmincas évek vége felé azonban már változtatott bizakodó látásmódján, mivel az egymás követő nemzedékek szembenállása is súlyosbodott. „Talán egyetlen korban sem volt olyan kibékíthetetlenül éles, mint napjainkban” – állapította meg.¹¹ Kézírata bekezdéseinek újrászámolásából, a sok kihúzott mondatból és kiegészítések-ből következtethetünk arra, hogy az „apák és fiúk” kérdéséről többször beszélt, s leginkább városi közönség előtt.¹² A beszéd kezdetén azt a történelmi-társadalmi háttérrel ismerteti, amelyben kifejlődött az idősebb polgári nemzedék. Nagyszerűen jellemzi az individualista és liberalista szemléletű embereket, akik „az egyházellenes frázisoktól hangosak”, „pohárköszöntőkben és békés polgárokhoz intézett beszédekben” harcias-kodnak. Amikor azonban „szervezett forradalmi tömegek jelentkeztek a színen” az Egyház mögé bújtak.¹³ Érthető, hogy a fiatal nemzedék visszautasította a csak üres szövegeket hangoztató idősök magatartását, és a harmincas évek végére ellensége lett az önző individualizmusnak és a megalkuvó liberalizmusnak. „A polgár

⁹ Vö. MÁRTON ÁRON, *Apák és fiúk*, i. m. 26–27.

¹⁰ Vö. MÁRTON ÁRON, *Apák és fiúk*, i. m. 28–29.

¹¹ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 1. l.

¹² Mellékeltlen beszédének mind a két változatát közöljük.

¹³ Vö. BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 9–10. l.

megalkuvó világnézetét és ártalmatlan szájhösködését nem vállalja, undorodik tőle.¹⁴

Ha a mai korunk nemzedékei között fennálló feszültség okait összehasonlítjuk a Márton Áron korabeliekkel, megállapíthatjuk, hogy minden maradt a régiben, csak éppen fordított előjellel: az új nemzedékek lesznek az individualizmus és a liberalizmus elkötelezettjei. S amikor ezzel az „új nemzedékkel, mint idős generációval” szembekerül majd az „új ifjúság”, kezdődik minden előlről. A bűvös kör addig folytatódik, amíg a keresztény elvek a társadalomban végre hangsúlyozottabban érvényesülhetnek.

De azért Márton Áron nem volt pesszimista. Hitt abban, hogy az embereket jó irányba lehet nevelni, a hamis elvekkel meg nem alkuvó személyekké lehet alakítani. Elvárta, hogy mindenki „kemény elvekkel, edzett akarattal” alakítsa a saját életét, hogy felkészülten képes legyen beállni „a közösség munkájába egyéni boldogulása s fennmaradása érdekében”. „Az öregek és fiatalok nem nézhetnek farkasszemet, nem üthetik el az időt meddő vitatkozással, ... hanem mindkét félnek revízió alá kell vennie a saját állásfoglalását, szemügyre kell vennie az adottságokat, tisztelnie kell a feladatokat és mindkét félnek meg kell tennie azt, amire a maga részéről köteles, hogy olyan ifjúság nevelődjön fel, amelyre a jövőt rá lehet bízni”.¹⁵

Márton Áron pontosan meghatározta azokat a tennivalókat, amelyek nemcsak a generációs feszültségeket oldják, hanem a veszélybe került európai lélek alkotóelemeit is tartalmazzák.

Mindenekelőtt a pogányság kísértésével (jelei: „egy bokszt-bajnoknak nagyobb dicsőség jár, mint a tudósnek; a gombócevek győztese több pénzt keres, mint a költő”, stb.) szemben „vissza kell téríteni az ifjúság érdeklődését a szellem isteni valósága és értékei felé!”¹⁶

A felnövekvő ifjúság lelkéből „égi szeretettel” ki kell gyomlálni az önzés tüskéit, hiszen az igazi testvériségben rejlik a másik nagy társadalomépítő erő. „Győznie kell a belátásnak, hogy ami nekem fáj, fájhat a másinak is; hogy nem én vagyok egyedül Isten legkiválóbb teremtménye avagy népe, kiváló lehet a másik is; hogy nekem nem csak jogaim s a másinak nem csak kötelességei vannak, hanem van fordítva is.”¹⁷

¹⁴ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 11. l.

¹⁵ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 14. l.

¹⁶ Vö. BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 17. l.

¹⁷ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 18. l.

Az istenes nevelés elengedhetetlen. „A vallást nem lehet közömbösen kezelni a nevelésben”. Márton Áron reméli, hogy az istenhit, melyből kultúránk kinőtt s amelynek az egyes nemzetek is annyit köszönhetnek, legalább a jövő nemzedék életében építőerő lesz.¹⁸

„Az apák és fiúk” című előadásában a szónok igyekezett a nemzedékek közötti feszültséget mindkét fél szemszögéből elfogulatlanul megítélni. Mégis állíthatjuk, hogy inkább állt az ifjúság pártján, mint az öregekén. Többször inti az idősebb nemzedéket, hogy éljék bele magukat a fiatalok lelkivilágába, s az ifjúság nevelésénél és megítélésénél próbálják megérteni a körülményeket és az idők változását. „Nem minden rossz, amit az apák tettek, de nem kárhoztatandó az sem, amit a fiak kezdnek.”¹⁹ „Az idősebb nemzedéknek nem lehet más feladata, mint az, hogy a fiakat a feladatra való előkészületben legjobb szándékkal támogassa”.²⁰

Márton Áronnak az *Egyház és nép* című harmadik konferenciabeszéde azokról a nagyobb közösségekről szól, amelyekbe a család és az ifjúság is beletartoznak. Egy nép legfontosabb közösségteremtő erejének, „legféltebb szentségének” az anyanyelvet jelölte meg. „Szívét, lelkét teljesen csak ezen keresztül tudja nyilvánítani”²¹ – vallotta.

„Második közösségalkotó erő a közös sors” – tanítja. A nép múltjának ismerete elengedhetetlen. „Az ismeretlen jövő felé vezető úton akkor nem félünk, akkor van önbizalmunk, ha százak, ezrek, milliók kezeszoritását érezzük s tudjuk, hogy kiáltásunkra ezer és ezer testvér hangja felel”.²²

A nagy közösségben minden ember megtalálhatja a hivatását. Minden foglalkozásnak értéke van: „a jelentéktelen foglalkozásokhoz is értékek és életek vannak kötve”.²³ A „vér, a sors és a hivatás” teremti meg azt a nagy közösséget, amelynek betetőzője a vallás közössége. Nem lehet egymást kizáró ellentét a néphez tartozás és a kereszténységhez tartozás között. S ezzel a legkényesebb kérdést – „mi vagyok előbb? Népemnek vagy egyháznak fia-e?” – teszi fel és válaszolja is meg az evangélium

¹⁸ Vö. BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 19/B. 1.

¹⁹ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 21. 1.

²⁰ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 22. 1.

²¹ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 5. 1.

²² Vö. BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 6–7. 1.

²³ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 9. 1.

fényében.²⁴ Eképp összegez: „aki jó katolikus, nem lehet népének rossz fia; aki megbízhatatlan fia népének, melybe született, megbízhatatlan Isten előtt is”.²⁵ Súlyos ítéletet mond a melldöngető hivalkodókra: „gyanús az olyan, aki hangosan katolikus, vagy úton-útfélen a nemzetiségével kérkedik. A melldöngető, hetvenkedő, fennhangon magyarkodó magyarok teszik fajuknak a legrosszabb szolgálatot – ismerjük ezt a fajtát, kelleténél több van belőle...”²⁶ A közösség ügyét a hit szerinti becsületesen élő, a csendesen munkálkodó, a kötelességüket lelkiismeretesen teljesítő emberek viszik előre – hangoztatja. Szavaiból kitűnik az ökumenikus szemlélet, a másságot elfogadó magatartás: „De saját népük érdekét, saját vallásuk ügyét azok szolgálják jól, akik egymásra nem öltögetik a rágalom és lenézés fullánkjaikat, akik kijönnek a szomszédokkal, a hivatali társsal, akik nem bántják azt, akinek más a vallása, vagy más nyelven szól hozzá az apja, akik nem azt keresik, ami elválaszt, hanem megkapják mindig azt, ami összehoz.”²⁷

Márton Áron ebben a beszédében külön kitér a spiritizmusnak közösséget romboló veszélyére. A spiritizmuson keresztül néhány pénzszerző csak az idegbetegek számát szaporítja, s ezáltal „az egy nyelvet és egy hitet valló emberek egységét” megbontja.²⁸

Az összefogás és az összetartozás a végkicsengése ennek a beszédnek. Tisztítsuk le a „a kártékony haszonlesőket, az élősdiak szapora fajtáját, s a közös munkára az önzetlen embereket vegyük igénybe”.²⁹ Bár visszhangra találálnának szavai mai közösségeinkben, szervezeteinkben is!

²⁴ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 12–16. l.

²⁵ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 17. l. – Érdemes odafigyelni a fogalmazásra. Bizonyára nem véletlen a mondatba bekerült kis betét: „melybe született”.

²⁶ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 18. l.

²⁷ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 19. l.

²⁸ Vö. BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 22–23. l.

²⁹ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 25. l.

Bevezetés³⁰

Isten küldöttjének és az ember romlására törő szellemvilág vezérének ősi küzdelme korunk színpadán, a szemeink előtt folyik, s már apokaliptikus méreteket öltött. A küzdelem, mint feltartóztathatatlan tűzvész, áterjed az emberi élet minden síkjára, és a harc, amit eddig nagyjából elméleti téren, tudományokban, bölcséleti rendszerekben, társadalmi és politikai szervezkedésekben vívtak a különböző irányok, ma valóságos csatatereken folyik tovább. Az ártatlannak és ártalmatlannak látszó eszmék, amiket jámbor tudósok eddig könyvekben és tudóskodó előadásokban, politikai vezérek pedig a közönség szórakoztatására rendezett kakasviadalokban vitattak, kilépve a betűk holt világából életformáló igénnyel álltak az ember elé s útjukat ma vér és pusztulás jelzi. Az izmusok vértelen világa, az individualizmus és kollektívizmus, az internacionalizmus és nacionalizmus, a naturalizmus és spiritualizmus gondolata az elméletek légüres teréből földre érkezett s a különböző színű zászlók mögött ma állig felfegyverzett nemzetek sorakoznak eldöntő leszámolásra.³¹

A világnézeteknek ebben a roppant tusájában, minden kérdésbe van téve, ami emberi élet és érték hordozója, de főképp három alapvető kérdés áll a vita középpontjában: a család, a nevelés és a nép. Ezeket vettem fel beszédeim tárgyául a három estére. S mivel a modern irányzatok felfogása nagyjából ismeretes, nem szándékom ezekkel részletesebben foglalkozni, sem vitába szállni, hanem a pozitív keresztény tanítás alapján és az étellel való vonatkozásban igyekszem az egyes kérdések lényegét feltárni.

I. A HÁZASSÁG ÉS A CSALÁD.

A divatos elméletek a házasságot különböző értékelések alá vették. A társadalom-bölcselek, a nacionalista csoportok, akiknek szemében az

³⁰ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 1. b., 1–25. l.

³¹ Itt a következő szövegrész van áthúzva: „Így állván a helyzet, számunkra nem lehet közömbös az eszmék világa. Eszme és valóság, az eszmei gondolat nevében elindított mozgalom és való élet között, amint azt napjaink társadalmi, nemzeti és nemzetközi nyugtalanságán a vak is láthatja, testbe és lélekbe vágó kapcsolat van, vagy ilyen legalábbis lehetséges. Nem árt tehát szemügyre venni, főképp azokat az alapvető kérdéseket, amelyek az emberi élet és közösség gyökereit, lényegi vonatkozásait érintik s amelyeket ma egymással harcoló izmusok elméletben vitatnak s a gyakorlatban is saját eszméik után akarják alakítani.”

állam érdeke mindennél előbbrevaló, a házasságot pusztán olyan jogilag szabályozott intézménynek nézik, melynek egyetlen rendeltetése, hogy az államnak adófizetőket, a nemzetnek katonákat szolgáltatson. Viszont az önzés hívei, az individualisták, a házasságot is csak az egyéni örömök és élvezetek gyarapítására alkalmas eszköznek tekintik s hirdetik, hogy csak azért és csak addig szabad a házasság állapotot fenntartani, amíg abból egyéni hasznot, örömeket lehet húzni.³² A divatos elméletek apostolai felszabadulást ígértek, a házasság keresztény gondolatát a tudomány és egyéni szabadság nevében támadták, és amióta a házasság törvényei meglazultak, s célja és tartalma kezdett elsikkadni, államok, társadalmak jutottak válságba. Ijesztő méreteket öltött és rengeteg áldozatot szed a nemi elvadulás; rügyfakasztó tavasz helyett pedig lombhullató őszben járunk; az emberiség életfája megszuvasodott; a szeretetközösség helyett, melyben a legbensőségesebb, legboldogítóbb és legdúsabb emberi viszonyoknak kellene valósulniuk, poklokot találunk, a csalódott, egymásraunt, elégedetlen, ideges és bánatos, örökösen szétinduló vagy már szétment házasság tömegével találkozunk; s a gyermekek egy része,³³ ahelyett, hogy szerető gondoskodás és felelős nevelői hatás alatt egyensúlyozott, egészséges lelkű emberekké fejlődnek, mint a fészekből kiesett madárfiókák vergődnek, szeretet nélkül, didergős lélekkel nőnek fel, vagy pedig az egyik elvált szülő küszöbétől a másik szülő küszöbéig vezető úton hanyódva elbitangolódnak.

Komoly gondolkozású ember számára, aki a tények elől nem szokott kitérni, már egy ilyen összegező figyelemfelhívás is elég arra, hogy belássa, itt valóban súlyos bajok vannak, súlyos hibák követtetnek el, és pedig a házasság leglényegesebb pontjai ellen. Kötelességünk tehát éppen ezeket szemügyre venni.³⁴

³² A leírt eredeti szövegben a következő mondatok ki vannak húzva: „S amióta ezek a hangzatos elméletek betörték a nagy közönség életfelfogásába, társadalmak és államok jutottak válságba, aminek legvilágosabb igazolása, hogy mindenfelé a népek és államok felelős vezetői foglalkoznak vele.”

³³ Az első, utóbb áthúzott és javított változat így szól: „Az a néhány gyermek, amelyik az élet küszöbén még átjut,”

³⁴ Az alábbi rész van áthúzva: „S mivel a házassággal kapcsolatos összes lényeges kérdések két csomóba futnak össze, egyik részük a házasság alanyára, másik pedig a házasság céljára vonatkozik, nézzük meg, hogy

- 1.) mi az Isten gondolata a férfiről és nőről;
- 2.) mi Isten gondolata szerint a házasság célja?”

A keresztény gondolkozás tisztában van azzal, hogy minden, ami létezik, a teremtő Isten egy-egy gondolatának a térben és időben való kifejlése. Isten gondolta el a világot, a csillagrendszereket, a növény és állatvilág káprázatos sokféleségét. Az Ő gondolata a patak partján hajladozó nefelejcs, a virágok fölött döngicsélő méh, a síró és kacagó ember, és ugyancsak az Ő gondolata a házasság is. Keresztény szempontból tehát helyes eredményre akkor jutunk, ha vizsgálódásunk tárgyát a teremtő Isten szemével nézzük.

I. A házasság értelme.

1.)³⁵Az emberiségnek két nemre való elkülönültsége a teremtő Isten elgondolása. Ezt a Szentírás félreérthetetlenül tudunkra adja, eleve visszautasítva mindazt a tudomány nevében összehordott sok badarságot, melyben felelőtlen és állati hajlamú emberek az állatok között keresik az ember őst.³⁶

Ezekre az ízetlenkedésekre nem érdemes sok szót vesztegetni, komoly tudomány nem is tűri meg. A Keletkezések könyve szerint az ember kettős kiadásban került ki a teremtő Isten kezéből a kezdetek legkezdetén: férfiúnak és nőnek alkotta. Az ember fogalma a kettőben együtt valósul meg, a férfi és nő – habár külön-külön is teljes emberek –, együtt adják minden gazdagságában és színében azt az embert, aki Isten képére teremtetett.

És a mélyen járó elme számára kinyilatkoztatásszerű felismerés az a tény, hogy a férfi és a nő egymásrautaltsága és egymásnak-valósága éppen az ő különbözőségükben van adva. Férfi és nő nemcsak testileg, hanem lelkileg is különböznek. Nem mintha a nő alacsonyabb szellemi színvonalon állna, ennek határozottan ellene mondanak a tudományos vizsgálódások eredményei.³⁷ A nemi és testi különbség belesugárzik a lélek legmélyébe, másképp formálja a férfi és másképp a nő jellemét, más irányt szab gondolkodásának, akarati és érzelmi életének.

A férfi inkább az elvontságok embere, törvényeket alkot s azokat komolyan is veszi. A nő a konkrét helyzetekben mozog otthonosan, elvek, törvények nem nagyon izgatják, a közérdekkel nem sokat törődik, mindent a maga szemszögéből néz, tudományt, eszméket is szívén szűri

³⁵ A bevezető mondat itt át van húzva: „Az első, amit mindjárt lelegején le kell szögeznünk, hogy mind a férfit, mind pedig a nőt közvetlenül Isten teremtette, vagyis:”

³⁶ A mondat második része ki van húzva: „s megkockáztatják azt a nézetet is, hogy az emberforma állat kezdetben egynemű volt s csak később különült el férfira és nőre.”

³⁷ Eredetileg a mondat így folytatódott: „hogyan más a lelkiberendezettsége.”

keresztül. A férfi az eszével, a nő a szívével gondolkodik, a férfi néz, a nő lát, a férfi okoskodásával, lassú értelmi munkával, a nő megérzéssel, pillanatnyi meglátással jut el ugyanahhoz az eredményhez. Ha okoskodik, eltéved, de ha ösztönére hallgat, szinte mindig helyesen megtalálja az adott helyzetben lehetséges legjobb megoldást. Egy orosz közmondás azt is tarja: a nő első tanácsát fogadd meg, a másodikat tedd félre.

A természet útmutatása tehát összeesik azzal, amit a Szentírás mond: „Aki az embert kezdetben teremtette, férfiúvá és nővé alkotta őket.” (Mt 19, 4) Évát Ádám ellenképévé, hogy hozzá hasonló segítőtársa legyen. Ádámot a földből alkotta s a föld meghódítására s annak berendezésére, kultúrák építésére, törvényhozásra, államok, társadalmak szervezésére rendelte. A nő a férfi oldalából vétetett s arra van utalva, hogy oldala mellett álljon, a férfi segítőtársa legyen, a férfi rideg tárgyiasságát alanyi-ságával, értelmi beállítottságát mélyebb érzelmességével, elvontságát a konkrét iránti ösztönével kiegyensúlyozza, a kultúrát belülről építse, a keretet megtöltse élettel és a férfit a legnagyobb feladatok útjain is nyomon kövesse.

Ebből a testi és lelki egymásnakvalóságból és egymásrautaltságból következik, hogy

a.) a férfi és nő viszonya nem pusztán nemi viszony. Az is. Isten ajkáról hangzott el a paradicsomban: Növekedjete és sokasodjatok és töltsétek be a földet. Ádám nem a bűnbeesés alkalmával vagy azután ismerte fel az asszonyt Évában, amint azt az élvezet polgár számára közli az érzékiességbe fulladt irodalom, a nemiség célját isteni felhívásból ismerte. De évezredek tapasztalatai figyelmeztetik az embert, hogy a nemiség önmagában a legfélelmetesebb ösztön.³⁸ Beláthatatlan tragédiákat indított el, tengernyi vért és könnyet ontott, a szegyen és bűn örömét zúdította a földre. A népek legnagyobb szenvedéseit az önzés okozza, az egyes emberek legnagyobb szenvedéseit és legkeserűbb megpróbáltatásait azonban a nemiség zabolátlansága.

Annak a viszonynak tehát, mely férfit és nőt egymás kölcsönös testi és lelki kiegészítésére, a legnagyobb életközösségre utal s éppen ezért a legmélyebb szellem-erkölcsi igényeket szólaltatja meg, nem lehet

³⁸ A mondat további része ki van húzva: „a legzabolátlanabb és legkegyetlenebb önzés fészke. Ha elszabadul, ha nincs féke, az emberben csak élvezeti eszközt lát, képes meggyalázni a személy értékét, kíméletlenül tönkreteszi a szerencsét.”

elégleges alapja testi szeretet, hanem csak a szeretet legnemesebb és legszentebb formája.

b.) A házastársi szeretet lényeges mozzanata: az intentio unitiva, az eggyélevés igénye és elemi erejű sodrása. Az igazi szerelem pedig a szeretett személyt egészen, nemcsak testével, hanem lelke legmélyében, lényé legbelsejében akarja birtokba venni és önmagát is így akarja közölni. És ennek a szeretetnek csodálatos egyéni varázsa van. Akiben fellobban, nem vak, hanem megnyílt szemű, áthatoló látású. Látja a szeretett személy összes belső értékeit, mintha át volna világitva. S a személy legbensőbb magjának, értékének ezt a varázsát látja minden mozdulatában, minden nézésében, hangjában, járásában, életritmusában.

Ezért ragyogó csillaga, mennyországa, mindene az egyik szerelmes a másiknak. Ezért beszélnek meghatóan kedves bolondságokat, ezért dadognak, ezért néznek szótlanul s csak a szemek és a szemekbe felgyűlt lelkek beszélnek. Ezért a legszebbek, a legtökéletesebbek egymás szemében. Érzik, hogy ez az ő másik fele, aki őrendeléssel neki van szánva; mintha ősidőktől fogva keresnék egymást, mint kettészakított egy test- és lélek részei s most egymás felé hoznák és egymással készülnek közölni azt, ami hiányzott nekik s amivel lényük kölcsönösen és teljesen kiegészül.³⁹

c.) És ebből következik harmadszor, hogy a házastársak viszonya nem átmeneti viszony, mert ennek a szeretetnek egyetlen szava van: örökké! Egy részvénytársaság, egy sportegylet, egy tudóstársaság vagy értékesítő szövetkezet tagjai szétmehetnek, s szét is mennek, bármilyen szép gondolat köti is össze őket; de a házastársi viszonyban a szeretet nem külső javakra, hanem magára a szeretett személyre irányul. A részvénytársaságok és érdekközösségek sorsa éri mindig azt a házasságot is, ahol csak az alsó érosz szerepel, ahol egy férfit és nőt a testi szépség, a hozomány, az elhelyezkedési előny kötött össze. Természetes, hogy ez nem olyan erő, amellyel azt a sorsközösséget és ikerszerű összekötöttséget, ami a házassággal jár, vállalni és megvalósítani lehetne. Mihelyt a test hervadni kezd – s melyik szépség nem hervad el?! –, a pénz fogyni kezd – s melyik az a hozomány, amit nem lehet elkölteni? –, mihelyt a remélt előnyöket inkasszálta – s melyik szédelő nem tudná az adott helyzetet kihasználni? –, matematikai pontossággal bekövetkezik a

³⁹ Itt a következő áthúzott mondat található: „S egymás számára valóban azok, azt az értéket látják, amit mások nem látnak, ami lelküket kapcsolja össze elsősorban teljes és osztatlan önátadásban és teljes és osztatlan elfogadásban.”

kiábrándulás, mind erősebben fellép az unottság, elhidegülés, sőt gyűlölet, ami néha tragédiákban robban ki, legtöbbször pedig az elvállással ér véget. A modern szerencsétlen házasságok szerencsétlenségének 90 %-ban az az oka, hogy így, ezzel az alsó érosszal köttettek.

Mert ahol igazi szerelem van, amely, mint a legbensőségesebb szeretetközösség, az egyéniséget fogja meg gyökerénél és személyt személyhez köt, ott a legnagyobb sértés volna a szerelem elmúlásáról beszélni, ott a házastársak a legmagasztosabb felelősséggel kötik össze sorsukat, vállalják az élet- és sorsközösséget nem 1, 2 vagy 10 esztendőre, hanem örökre. Minden emberi viszonynál erősebb viszony létesül, igazolást nyer a Szentírás kijelentése és az egyház tanítása a felbonthatatlanságról: ha a férfi felismeri a lelkére szabott másik személyt, azt akiben lényeges kiegészülését kapja, feladja a vérségi köteléket is, „elhagyja apját és anyját és házastársához ragaszkodik.”

II. A házasság célja

Ezzel elérkeztünk a második kérdéscsoporthoz: Mi a házasság célja Isten elgondolása szerint?

A házastársi viszony létesítő eleme, amint láttuk, a felsőbbrangú szeretet. Titokzatos erejével ez köti össze és tartja meg bizalmas viszonyban a férfit és nőt. Azonban a gyűrűt, a hitvesi szeretet jelét, az önmagába visszatérő kört, két ponttal nem lehet lezárni, csak hárommal. Bármennyire is szeresse két ember egymást, nem tudnak megelégedni, nem tudnak hiánytalanul boldogok lenni, ha a kettősség nem tágul családdá, ha nem jön hozzá a harmadik tényező, ha az örökre szóló szeretetközösségbe nem vonul be a végtelen Isten, ha ennek a legbensőségesebb szeretetközösségnek és testi-lelki eggyélevésnek nincs kézzelfogható kapcsa, tartalma, célja, élő folytatása, ha nincs – gyermek.

1. Ezzel a ponttal korunk legnagyobb problémájához érkeztünk, de legnagyobb bűnéhez is. A házasság nem a nemiség kieléséért van, hanem a gyermekért. A modern gondolkodás ezt a sorrendet is megfordította, mint ahogy felforgatta a természeti törvényben és a józan ész útmutatásában elének adott rendet minden vonalon. Mérhetetlen önzésével, melyre az utolsó századok alatt ránevelődött, itt is csak az egyéni boldogságot és örömet keresi, áldozatokat azonban nem vállal. Ma számtalan házasság van, ahol mosolygó gyermekarcok helyett évről-évre koporsók sorakoznak, ahol szerető házastársak közös megegyezéssel a lét küszöbe előtt megfojtják azokat, akikben életüknek kellene folytatódnia, ahol a házastársak a prostituáltak szerepét vállalják,

közönséges kéjemberekké alázzák egymást s a hiányzó harmadikat, valami gonosz megszállottság cinizmusától hajtva, kutyákkal pótolják.

Nincs helyem arra, hogy az itt felsorolt érveléssel részleteiben foglalkozzam. Kétségtelenül vannak okok, amelyek súlyos megfontolásra készítetik a legjobb szándékokat is. Ilyen például a szociális nyomor,⁴⁰ mely ma igen sok ember lelkiismeretében veti fel a kérdést: indíthatok ennek a sorsnak és bizonytalanságnak gyermekeket? Azonban itt az életnek olyan alaptörvényéről van szó, mely alkudozást nem tűr és hibázást nem ismer. S hogy ezt legalább sejtessem, fel kell hoznom a következő meggondolkoztató tényeket:

a.) Már az illetékes, komoly orvostudomány, Bumm professzorral az élen, a leghatározottabban állítja, hogy több szenvedést okoznak az anyáknak a meg nem született, mint a megszületett gyermekek. Eltekintve attól a szintén beigazolt ténytől, hogy mihelyt a házastársak érintkezé-sében szerepet kap a sunyi számítás, mihelyt az élet fakadását ravasz mesterkedésekkel és beavatkozásokkal akadályozzák, nyomban közénk lopózik az elhidegülés, az unottság, ami vagy szétkergeti őket vagy egészen leálltiasítja, mert hovatovább rafináltabb izgalmakhoz kell folyamodniok, hogy elbírják egymást. De ettől eltekintve, több asszony pusztul el az anyaságtól való menekülésben, mint az anyaságban. A nőt egész testi és lelki berendezettsége anyaságra utalja, s amióta ez ellen tiltakozik, új betegségek rohanták meg, különböző hisztériák gyötrik, hajtják unalomba, az unalomból szanatóriumba és elég gyakran az öngyilkosságba.

Sorsa elől nem tud kitérni, elhangzott az isteni átok: fájdalommal szüldöd gyermekeidet, s ha a gyermeket nem vállalja, a szenvedés elől úgy sem tud megfutni. Érdekes adatokat szolgáltat ehhez, az a másik tapasztalati, az illetékes tudomány által igazolt tény is, hogy az egyszerűbb társadalmi osztályok és a primitív népek női sokkal könnyebben, kevesebb fájdalommal szülnék, mint a felső körök asszonyai. Azoknál a nemiség nem öncél, a bűnre nincsenek felszabadítva, következésképp nehéz sorsuk, nehéz munkájuk ellenére sem szenvednek annyit, míg a felső körök nőit, akik a rafinált élvezetekhez szoktak s a házasságban is csak örömet keresnek, a természet kegyetlenül ostorozza, figyelmeztetésül, hogy az élet legnagyobb törvényét nem lehet büntetlenül áthágni.

⁴⁰ „a gazdasági kilátástalanság” mondatrész itt ki van húzva.

b.) A szociális helyzetre való hivatkozás pedig részben ürügy, részben bizalmatlanság az Istennel szemben. Ürügy, közönséges hazugság azoknál, akiknek igenis volna miből gyermeket nevelni, de nem kell, mert akkor nem tudnak önmaguknak, az utcának, a társaságnak, a barátoknak és barátnőknek élni. A statisztika, kivétel nélkül mindenütt azt igazolja, hogy nem a küzdelmes sorsú szegényeknél, hanem az aránylag könnyen élő jómódúaknál kevesebb a gyermek. Hivatkozhatnak arra, hogy ők ezt lelkiismereti felfogásból teszik, hiszen látják a sok gyermek szociális következményeit, míg a kultúrálatlan szegények felelőtlenül cselekszenek, mert mélyebben látni nem képesek. De valójában a legnyersebb önzést palástolják, félnek a komoly áldozathozattól, inkább Istent és a népük érdekeit is megtagadják.

c.) Továbbá, a szociális meggondolás azoknál, akiknek sorsa valóban bizonytalan, akik ma még nem tudják, hogy holnap mit esznek és egyáltalán ehetnek-e, bizalmatlanság az Istennel szemben. Szabadjon ezek figyelmébe ajánlani, hogy Istent számításainkból nem lehet, és nem szabad kihagyni. Főképp nem akkor, amikor embersorsokról van szó. Az emberi életnek, sorsnak, egészségnek megfellebbezhetetlen és abszolút ura az Isten. Ki meri azt mondani, hogy Nála nélkül a sorsát, az egyéniségét, az életét, gyermekei jövőjét tudja biztosítani?! Egyéni okokból nem akarsz gyermeket, s melyik orvos és milyen óvatosság hárítja el, hogy Isten ne bocsásson rád más betegséget! S gazdasági terveidben, vagyondobban, pénzedben vajon meddig bízatsz, ha Isten nem segít?

Csak nyitott szemmel kell járni Testvéreim, csak meg kell figyelni, hogy a gyermektelen vagy az egy-két gyermekes családnak, melyek Isten törvényének ilyen meggondolások alapján ellenszegültek, milyen gyakran kerülnek szárazra; míg a szegények, akik Isten törvényét és a sok gyermeket vállalják, boldogulnak, megélnek, sőt feltörnek, mert láthatóan velük van az Isten.

No, és ha a gyermekáldás vállalása következtében nincstelened, az élet emlőitől eltaszított proletár nép lepi el ezt a földet, hát lepje el, öntse el az utcákat és a tereket, a falvakat és városokat, töltsön be hegyet s völgyet, és ha nem bírja a szolgasorsot, ítéletes felmozdulással kényszerítse ki a jogait. Vállalják a felelősséget és a veszélyeket azok, akik elveszik mások elől a kenyeret! De nem lehet gyilkos éppen az, aki életfakasztására van hivatva.⁴¹

⁴¹ Itt egy áthúzott nagyobb egység következik: „S a házásoknak és házasságnak ez a célja,

III. A házasság feladata

A házasság értelme és célja a házasság feladatában teljesedik be: polgárokat nevelni Isten országa számára.

1.⁴² Tudjuk, hogy a lélek közvetlenül Isten kezéből kerül ki, éltető és formáló ereje a testnek, de önálló lényeg, sem testtel, sem más lélekkel, a szülők lelkével sincs összefüggésben. Bizonyosság emellett az egyéniségnek az a titka, mely előtt a tudomány is ámulattal áll meg, hogy dacára az örökölt tulajdonságoknak, a nevelésnek, szülők és nevelők ráhatásának, a körülmények és a sors alakító befolyásának, minden egyes ember jelleme egyedi jellem, különbözik mindenkiétől, mintha előre meg volna egy önálló lélekhez határozva.

Tudjuk továbbá azt is, hogy a jellem fejlődése függ a neveléstől, a környezet hatásától, a szabadakarat állásfoglalásaitól, de nem ejthetjük szem elől azt a tudományosan igazolt tényt, hogy függ attól a testi örökségtől is, amit a szülők adnak a gyermeknek.

S. német költő írja egyik levelében a barátjának: ma újra találtam egy szót a görögben, mely lelkületemet és kedélyvilágomat legjobban kifejezi s ez a szó: amphimelas, körös-körül fekete. Az életrajzíró pedig megjegyzi, hogy S. anyja, mikor fiát szíve alatt hordozta, férjét súlyos hűtlenségen kapta, s a lelki megrázkódtatás, amin az anya átment, terhes örökségként átszállott fiára, aki kedélyvilágán egész életében érezte, ijedős, szomorúságra hajló, bizalmatlan és határozatlan volt.

Habár a lélek önálló és közvetlenül Isten kezéből kerül ki, azzal a testtel lép összeköttetésbe, az a test lesz képességei kifejlesztésének eszköze, melyet a szülők adnak neki. Ez pedig, ezek egészsége vagy betegsége bizonyos fokig meghatározza elsősorban a gyermek testi egészségét, de másodsorban a lélek és kedély egészségét is. Egészséges testű embernél mások a jellem fejlődésének feltételei, mint a betegnél.

polgárokat adni Isten földi és égi országa számára.

Ebben lesz teljessé a férfi és nő viszonya. A szeretetközösségbe, amely a legteljesebb önátadás és kölcsönös elfogadás, s amely örökre szól, itt lép be a végtelen Isten az ő teremő hatalmával. Hatalmát közli és megosztja a szülőkkel, s a házasságot valójában ezzel veszi az isteni áldás és az isteni védelem körébe. Még a házastársak hibáján kívül gyermektelen házasságok szentsége és felbonthatatlansága fölött is a gyermek áll őrt. Ő az a hatalmas harmadik."

⁴² Itt egy áthúzott mondat áll: „A gyermek a szülőktől nemcsak a létezését és a testi ápolást kapja, hanem a testi egészség előfeltételeit és a jellem alapigazságát is, amennyiben ez a test berendezettségével összefüggésben van.”

Tehát a gyermekre nézve végtelenül fontos, hogy szülei már előzőleg is milyen életet éltek.

2. A halhatatlan lelket Isten teremti a fogamzás pillanatában, és egyesíti, mint éltető erőt, a testtel, mely a szülőktől származik. Ennek a két hatalmas, alkati elemnek, a testnek és léleknek a fejlődése, alakulása, szerencsés vagy szerencsétlen összehangolódása, éveken át a szülőktől függ.

Mécs Lászlónak van egy megrázó erejű verse: Anya kell, anya kell! A modern anyát szólaltatja meg benne, a dámát, a tépett szemöldökű, festett ajkú, lakkozott körmű társaságbeli hölgyet, aki délben kel s délután készíti a toalettjét, mert este vannak kötelességei. Bálókba, estélyekre és bárakba jár. Este még magához sem szorítja a kicsikét, mert félti a nehezen felvakolt és felkent szépséget. Futó mosollyal búcsúzik, várja a tánc, várják a barátok. S ott mosolyog, mindenkihez kedves, táncol s mindenkihez odasimul, mindenki számára van. A publi pedig sír. A cseléd a konyhában udvaroltat magának, s az elhagyott szobában a magára hagyott gyermek torkaszakadtából panaszolja, hogy van szülő, aki nem anya.⁴³

A gyermeki léleknek, hogy egészségesen fejlődjék, olyan kimondhatatlanul finom csókra van szüksége, melyeket pénzen nem lehet megvenni, gyárilag nem lehet előállítani, melyeket sem a tudomány, sem a tanulás, sem zseni nem tud pótolni, mert egészen személyes erők; abból a szeretetből, jóságból, gyöngédségből és figyelmességből sugároznak ki, melyből a szülők felépítik a gyermek körül minden ember legkedvesebb emlékét, a szülői házat. Áldott az a szülő, aki ezt megérti. Ha valakinek nem volt gyermekszobája, megérzi és hiányolja azt is. De ha valakinek nem volt otthona, ha lelke a gyermekkor elején nem állott az apai és anyai szeretet sugárzásában, ha soha nem érezte a szülői szeretet komolyságát, bensőségét, felelős gyöngédségét, annak a lelke bizonyos fokig mindig fejletlen, a szárnyalásra, nagy jóságokra és lelkesedésekre képtelen marad. Áldott a szülő, aki ezt megérti s gyermekét a szülői szeretettel bélelt otthonban neveli.

3. A szellemi fejlődés mindenkinek egyéni dolga és feladata, de az indítást ahhoz is a szülők adják meg. A gyermek a szülőktől kapja első ismereteit, a kicsi lélekhez az apa és anya viszik érthető közelségbe a

⁴³ A következő áthúzott mondattal folytatódik az új bekezdés: „A zsenge testnek tej, melegség, pihenés kell. A zsenge léleknek pedig jóságra, szépségre, szerető környezetre van szüksége.”

világ nagy csodáit. Az édesanyáinktól halljuk a legédesebb zenét, az anyanyelv első szavait, tőle értesülünk az élet nagy titkairól, lélekről, örökéletről, a mennyei Atyáról, a gyermek Jézusról. Tőlük tanuljuk a szeretetet, a más ember megbecsülését, a nemes gondolkozást és becsületességet. Ők mesélnek először a nagyszülőkről s azok apáiról, az ősökről. Ekkor, a szülői házban, a mesélő apa térdén ébred fel lelkünkben a lelkesedés azok iránt, akik a múltban dolgoztak, nagyokat alkottak, életünk alapjait lerakták s védelmezték, s az emberiség egén is a fénylő csillagok között vannak.

A szülői ház közli azokat az első tudnivalókat, melyeket sem iskola, sem jóbarát, sem után-tanulás nem pótolhat; és adja azokat a legmélyebb benyomásokat, melyek felejtethetetlenül vésődnek a lélekbe és jellemünk s későbbi magatartásunk irányát meghatározzák. Az iskola nem tud mindent tanítani, az élet pedig legtöbbször a gyermek ártalmára tör. Legyen tehát az apa és anya pap és tanító, a szülői ház szentély és iskola, ahol a gyermek a legszentebb tudnivalókat, az Isten félelmét és hagyományaink tiszteletét megtanulja.⁴⁴

---

⁴⁴ A kézirat 24. lapja ezzel zárul. A 25. lapon található szövegegység – amit alább csatolunk – inkább bevezetőnek tűnik „I. A házasság és család” részhez, mint befejezésnek. Mivel Márton Áron saját számozásával csatolta ehhez a beszédéhez, ezért az is elfogadható, hogy ezzel a gondolattal összegezte mondanivalóját. Viszont a beszédrész egészében megtalálható Az Apostol XII. évf. 39. sz. Kolozsvár-Cluj, 1937. szept. 26. vezércikk 4. bekezdésében: „A család az a legelső ösközösség, melyből az emberiség élete fakad. Az egyes emberé és a népeké is, a testi élet és a szellem-erkölcsi élet is. Az emberiségnek, az egymásra következő nemzedékeknek a sorsa a családból bomlott elő s végeredményben itt sűrűsödik össze minden küzdelme és győzelme, minden szenvedése és öröme, minden elbágyadása és lendülete. A család szilárd kerete, egészsége, erkölcsi tisztasága, a férj és feleség rendezett viszonya, a szülő és gyermek valósulása, a csorbítatlan szülői hatalom és tekintély tehát az az elengedhetetlen előfeltétel, ami nélkül nem szülehetnek egészséges testű, megbízható erkölcsű és alkotóerejű emberek, de nem képződhetnek életképes, alkotóerejű népek sem.”

II. APÁK ÉS FIÚK⁴⁵

Turgunjev halhatatlan regényében megrajzolja az apák és fiúk harcát s bizonyítja, hogy a két egymásra következő nemzedék ellentéte örök. S van igaza: apák és fiúk között mindig annyi testi és lelki különbség van, hogy természetszerűen adódik, ha nem is ellentét, de bizonyos feszültség. Más az élet vitalitása az egyikben, és más a másikban. S a világ is sokat változik már egy emberöltő alatt, a fiúkat más feladatok elé állítja, másképp gondolkoznak, másképp látják a tennivalókat, amit nem mindig értenek meg az apák, holott a változó világ alapjait ők rakták le.⁴⁶

Két egymásután következő nemzedék szembenállása azonban talán egyetlen korban sem volt olyan kibékíthetetlenül éles, mint napjainkban. A mai apák a mai fiúkat nemcsak nem értik, hanem elképedve nézik.⁴⁷ Ma öregek és fiatalok, nevelők és tanítványok, szülők és gyermekek csalódottan és sokszor bizony ellenségként állnak egymással szemben. Hányszor halljuk szülők és nevelők részéről a keserű kifakadást: Nem értem ezt a gyermeket. S értjük az aggodalmukat, hiszen érzik a felelősséget, gyermekeikért élnek s akarják a legjobbat adni, szeretnék a jövőre felkészíteni.

⁴⁵ BATTHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 2. b., 1–23. l. – Márton Áron a beszéd címlapjára feljegyezte a forrásmunka lelőhelyét és címét: „cfr. Schütz A. „Tegnap és holnap között.” Kat. Szemle 1937. május.”; „Hildebrand: A házasság metafizikája, 47, 293”; „A házasságnak két fő baja van: Schütz 53.” Ugyenerre a címlapra – a bizonyára sokszor felhasznált – alábbi gondolatot rögzítette: „A nő könnyebben szül a primitív népeknél, ahol a bűn nem roncsol olyan mértékben, mint a rafinált modern társadalomban.”

⁴⁶ Itt következik egy áthúzott mondat: „Ebből ellentétek, kölcsönös elégedetlenségek, súrlódások származnak. Így volt ez mindig s így is lesz a mostani világrend tart és az apák nyomába fiúk lépnek.”

⁴⁷ Egy egész nagy egység van itt áthúzva: „Aki az idősebb nemzedékből veszi magának a fáradságot, hogy korunk jellemző tüneteit megnézze s a felnövő ifjúság lelkét megvizsgálja, mélységes lehangozottsággal mondja ki az ítéletet: Itt fel kell hagyni minden reménnyel, az európai kultúra s minden, amiért a letűnt nemzedékek dolgoztak és lelkesedtek, veszve van menthetetlenül. A siralomnak már világirodalma van. A német Spengler közismert könyvén, a „Nyugat alkonyán” kívül erről ír az orosz Berdjajev, az olasz Evala, a spanyol Ortega y Gasset, a svájci Reynold, a francia Benda, és az osztrák Rahan, a holland Huizinga. Mind vizsgálat tárgyává teszik korunk összes betegségeit, összes gyötrő kérdéseit, vizsgálják a jövő hordozóját, az ifjúságot is, és – végeredményben mind világtasztrófiákat és az európai kultúra csődjét jósolják.

Az ellentét a múlt és jövő, tegnap és holnap, apák és fiúk között valóban nagy, nyugodtan mondhatjuk azt is, hogy ellenségeskedésé fajult.”

I. Mi a helyzet, s kik szerepelnek?⁴⁸

1. A kérdést, hogy mélyről fogjuk meg és tisztán lássunk, beemelem történelmi síkba és távlatba. Hogy az ifjúságot valamennyire megértsük és nevelését, amennyire hatalmunkban áll, helyesen irányíthassuk, tudnunk kell legelőször azt, hogy a múlt, az apáink világa és büszkesége, felszámolás alatt van.

2. Szakaszait és lelki arcát ismerjük. Amerika felfedezésével, az új világ kimeríthetetlen kincsesbányáinak megnyitásával kezdődött, folytatódott a Föld többi részének meghódításával és szemeink előtt záródik a sarki tájaink felkutatásával. Kalandorok, kincskeresők, expedíciók indultak a világ minden tája felé, a fehér ember hatalmát kiterjesztette mind az öt világrészre s kincseire rátette a kezét. Közben megszületett a gép s a gazdasági fellendülés még nagyobb arányokat öltött. Európa külső képe is megváltozott, a német-római császárság megdőlt s a francia forradalom elindította azoknak a forradalmaknak és háborúknak a sorát, melyeknek szenvedéseiből megszülettek a mai nemzeti államok.

3. A lelkület hasonló változásokon ment át.⁴⁹ Az új vallások a hit és erkölcs dogmatikus határai helyett, az egyéni megélést tették meg a hit mértékéül. A bölcelet ezt tovább folytatta, s az európai embert arra tanította, hogy minden törvény mértéke önmaga, az egyéni érdeke, öröme, haszna. Ezzel ránevelte egy határtalan önzésre s rászoktatta, hogy a boldogságot csak a földön és a földiekben – Isten nélkül – keresse.

8.⁵⁰ És ez a világ felszámolás alatt. Legjellegzetesebb tünete ennek, hogy az individualizmussal szemben a szociális szempont, az egyén érdekével szemben a közösség érdeke kapott erős hangsúlyt. Ma mindenütt egyenruhás, hatalmas tömegek sorakoznak különböző jelvények alatt egy táborba és parancsszóra, ütemesen menetelnek a vezér által megadott cél felé. Az államok is többet törődnek a szociális kérdéssel, törvényeket hoznak, melyek az egyéni szabad gazdálkodás elé igyekeznek gátat vetni a nagyobb közösség érdekében.

⁴⁸ Ez a cím utólagos beírás ceruzával. Az áthúzott eredeti szöveg a következő volt: Mi történik a történelem színpadán?

⁴⁹ Itt következik egy kihúzott mondatrész: „A hitújítással kezdődött”

⁵⁰ Ceruzával utólagosan történt beszámolás sorrendje itt megtörik. A beszédet először az eredeti fogalmazás szerint közöljük. Valószínű, hogy gondolatait variálva előadásában többször felhasználta, a bekezdéseket jelölő számozás sorrendjében is elmondta. Ezért a második változatát is közölni fogjuk.

9.⁵¹ A gép következtében életünk már az apáink életével szemben nagyot változott, más a lakásunk, gyorsabb a közlekedésünk és hírszerzésünk, fejlettebb az orvostudományunk, nagyobb és kényelmesebb a gazdasági termelésünk. Nemcsak a batár és a sétakocsi tűnt el, maholnap teljesen eltűnnek a fiakkerek és a városi gyermek a lovat múzeumból fogja csak ismerni.⁵²

10. Harmadszor mutatja a folyamatban lévő felszámolást a primitívizálódás, az a jelenség, amit a cinikus Shaw így fejez ki: túlkultúrált Európában az emberek legyőzhetetlen vágyat kezdenek érezni magukban, hogy újra négykézláb másszanak a fákon.

A legújabb embertípus, a rafinált életstílus után egyszerűbb életformát keres, a város lázas rohanása és ordító gépei elől vidékre, a zöldbe, a lombos erdő és kék ég megnyugtató csendjébe menekül.⁵³ Megunta az ész kultúráját, elfásult az élet rohanó ütemében és a benyomások s változások zápora alatt, megcsömörlött a sok élvezettől, amiben a boldogságot vélte és hajszolta, a dzsesz, a rumba, a víkendezés járja, a kultúrátlan, félvad népek zenéjét és táncát veszi át s maga is nomád élet után vágyakozik.

14. Egyetlen pontban sincs még változás. Boldogságát még mindig csak földiekben keresi.⁵⁴ A szajhát, az ész istennőjét, akit a forradalom örülete a Notre Dame meggyalázott oltárára állított, lerántotta ugyan, az ész és tudomány mindenható erejében már nem hisz úgy, mint az első nemzedékek, a liberális jelszavakból, az egyenlőségből, szabadságból, testvériségből, a „szent és üdvözítő” demokráciából kiábrándult, de ehelyett diktátorokat emelt maga fölé s a kollektív termelés, a fasiszta állam és a vér, a tiszta fajiság lett a vallása.

⁵¹ Az itt következő eredeti első mondatot áthúzta: „A felszámolás második jele az elgépiesedés. A gép a tűnő kornak eredménye, de hatalma most kezd kibontakozni úgy, hogy bélyegét nyomja a lélekre is.”

⁵² A következő rész van áthúzva: „És az ember is hozzáidomult a géphez, pontosan, biztossággal kezeli, rá lehet bízni értékeket és életeteket. Habár az is igaz, hogy a gép lélektelensége is ragad az emberre. Átvett valamit a gép mechanizmusából, ma elbizakodottabb és kíméletlenebb, mint volt.”

⁵³ A mondat további része ki van húzva: „tudományos előadások, szellemi csaták helyett, a sportpályát, a futball és a bokszt-mérkőzéseket látogatja; könyv helyett újságot, regény helyett ponyvát olvas.”

⁵⁴ A következő mondat van kihúzva: „Az Istent, akit a francia forradalom az oltárról lerántott, még nem tette vissza.”

4. Ez, ami történik a történelem színpadán, a szemünk előtt végbe megy.⁵⁵ Már ebből világos, hogy ellentét van, ellentétnek kell lennie az apák és a fiúk között. Az idősebb nemzedék a régi világ gondolatait, életfelfogását, eszméit képviseli, hiszen azon nőtt fel, a fiatal nemzedékek pedig erősen megváltozott viszonyokat kaptak, látják, hogy a tudomány és haladás nem hozta meg a boldogságot, amit ígért. Más az idősebbeknek, és más a fiataloknak a lelke.

II. Kik szerepelnek a történetem színpadán?

A megbotránkozások és méltatlankodások megelőzése végett előre kell bocsátanunk, hogy amit a következőkben mondok, a típusról, az átlaglelkületről mondom. A szereplők keresztmetszetét szándékozom adni, hiszen ez az egyetlen mód nemzedékek jellemzésére. Azt a lelkületet próbálom feltárni, ami nagyjából sajátja az egyiknek is és sajátja a másiknak is, de ami természetesen nem jelenti azt, hogy nincsenek kivételek mindkét oldalon.

5. Az idősebb nemzedék típusos képviselőjét a társadalomtudományi írások polgárnak nevezik. Értik alatta a modern kornak azt az átlagemberét, mely az újkort előkészítő forradalmakból megszületett s az európai államok és társadalmak rétegződésében elfoglalta a régi előjogos nemességnek a helyét. Középosztálynak hívják, de vezető osztály lett, mert idők folyamán a vezető helyek, a gazdaság és főképp a közvélemény irányítója, a sajtó, mindenütt az ő kezébe került.⁵⁶

6. Individualizmusa azt jelenti, hogy mindent saját önző szempontjából vesz. A közösség, lett-légyen az népi, társadalmi vagy egyházi, számára elsősorban a gazdagodás és érvényesülés lehetőségét jelentette. Hivatali kötelességeit lelkiismeretesen ellátta, a kiporciózott munkát pontosan elvégezte, de hivatása nehezen lett szerelme, fegyelmezett volt, de nem lelkesedett érte, nem szerette önmagáért, nem csinált életcél belőle. Ha többet dolgozott, azt előléptetés reményében tette. Vágyai netovábbja volt, hogy szolgálati éveit előjárói meg-elégedésére leszolgálja, a ranglétrán feljusson az elérhető legmagasabb fokra s aztán minden cél nélkül visszavonuljon a kényelmes nyugdíjba kaszinói vagy kávéházi törzsasztala mellé.

⁵⁵ A következő kihúzott mondat található: „És most vegyük szemügyre a játék szereplőit, az apákat és fiúkat.”

⁵⁶ Itt a következő áthúzott mondat található: „Jellemzését két szóba sűrítetem: individualista és liberális.”

7. Liberalizmusa főképp egyházellenes magatartásában teljesedett ki. Nem győzte eleget és elég hangosan ismételni az egyházellenes frázisokat. Ő hozta be a polgári házasságot, ő szavazta meg az oktatásról szóló törvényt, az ő korában és az ő törvényével államosították az iskolákat. Általában mindenről felvilágosult, tudományos nézete volt, a vallást lenézte, a templomot kerülte, és minden alkalmat megragadott, hogy az Egyház ellen, mint a haladás, a felvilágosultság és szabadság kerékkötője ellen kirohanjon. S ezt merészen tette, hiszen tehetette büntetlenül, mert mindenki együtt ordított vele. A bátorság különben sem volt erénye, a harciasságát pohárköszöntőkben és békés polgárokhoz intézett beszédekben gyakorolta, ilyenkor nagyon hazafi, nagyon forradalmár és nagyon nekikeseredett köztársasági és hunivadék tudott lenni, de azért megfelelő óvatossággal, nehogy törésre vigye a dolgot. Később, amikor szervezett forradalmi tömegek jelentkeztek a színen, meg is ijedt s ijedségében az Egyház mögé bújt, s azt várta, hogy az Egyház vegye rá a tömegeket, hogy maradjanak nyugton, mert rájuk a szegénysors és szenvedés van kimerve.

11. Az új nemzedék pontosan ennek az ellentéte, vagyis antiindividualista és antiliberalis.

Az első azt jelenti, hogy ez a mai fiatalság a kollektívum eszméjének a fanatikusa, a népért, a tömegért, a nemzetért, az elhagyatott és elnyomott sokaságért lelkesedik. S meg kell adnunk, hogy őszintén.⁵⁷ Akadnak a fiatalság soraiban is haszonlesők, akik elvi meggyőződésüket jó pénzért áruba bocsátják, de tömegében becsületesen áll a tömeg oldalán, elmegy falura és leszáll a munkásság köré, a csoportért, melybe beszegődött, hívják azt fasiszta, nemzeti szocialista avagy bekerítő alakulatnak, fenntartás nélkül és névtelenül vállal minden munkát és minden kockázatot.

12. De egyben ellensége a liberalizmusnak is. A polgár megalkuvó világnézetét és ártalmatlan szájhősködését nem vállalja, undorodik tőle. Chesterton mondja, hogy ma írók még vannak, de élvezők nincsenek. A remekírókat a tanárokon kívül senki sem olvassa.⁵⁸

⁵⁷ A következő mondatrész itt ki van húzva: „Mert a különböző politikai és világnézeti csoportok, az öregek szervezett táborai, rárohantak s különböző ígéretekkel és felkínált előnyökkel igyekeznek a maguk oldalára vonni.”

⁵⁸ Itt a következő mondat van kihagyva: „S ez az ifjúság csakugyan nem olvas, az eszmék és gondolatok világát megveti, és megveti a bölcselkedő és vitatkozó tudományt is.”

Azonban a nyers erő és a bátorság, még ha kificamodott is, lelkesíti.⁵⁹ És meg kell csak figyelni, hogy egy-egy jelentősebb futballmérkőzés alkalmával a kedvenc játékosokat a mezítlábas gyermekek csoportjától kezdve korban felfelé milyen lelkesült, kegyeletes, tisztelgő tömeg kíséri. A nyers erő, e szent primitív öröm tetszik neki. A vitát nem szereti, ha valamire föllelkesítették, azonnal kész bottal, kövekkel, fegyverrel fölvonulni, hogy beverje a kirakatokat s azok fejét, akik mernek más véleményen lenni.

13. S ha mindehhez még hozzávesszük, hogy a tekintélyt nem hajlandó elismerni, illetve ilyenként csak azt tiszteli, akinek gondolkozása és életfelfogása az övével megegyezik; s hogy éppen ezért a szülők, akik rendesen más nézetten vannak, nem állnak valami nagy becsületben előtte, annyira nem, hogy maholnap nem a kitaszított gyermekek, hanem a kitaszított szülők fölött kell szánakoznunk, ellenben a vezérnek vakon és eltántorítatlan hűséggel engedelmeskedik, – ha az előbb mondottakhoz ezeket még hozzáadjuk, előttünk áll az új nemzedék teljes képe.

Megismételem, hogy az általános jellemzés, az átlagnak a képe, ami egyáltalán nem mondja azt, hogy⁶⁰ tiszteletreméltó kivételek nem léteznek mindkét oldalon. De azt megengedi mindenki, hogy a jellemzés az átlagra talál, s akkor világos az is, hogy a polgárt nem érdemes sokat menteni, de fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon erre az ifjúságra pedig a jövőt rá lehet-e bízni?!⁶¹

⁵⁹ Itt a következő áthúzott mondat található: „Valamelyik évben olvashattuk, hogy Al Capant, a hírhedt véres kezű banditavezért, mikor saját jachtján New-York kikötőjébe érkezett, olyan óriási rivalgó tömeg fogadta, mint egy koronás királyt.”

⁶⁰ Utólag beszúrt szó: „nincsenek.”

⁶¹ A következő beszédegység van áthúzva: „Enyhítés céljából és a magunk vigasztalását is remélve, fel lehetne itt tenni a kérdést, hogy vajon nem más-e, nem jobb-e az általános kép nálunk. Hiszen korunk bölcséinek imént ismertett rajza találhat az európai átlagemberre, de nálunk a körülmények más irányt adhattak mind az apák, mind a többségi nemzetnél a fejlődés, a nagy népi lendület láza, öröme és korlátlan lehetősége, a kisebbségnek a helyzet kemény parancsa, minden erő mozgósítására és összefogására, az adott történelmi pillanat végtelen komolysága vajon nem érintette-e meg az idősebb és ifjabb nemzedéket egyformán s vajon ennek következtében nincs-e nálunk legalább egy csoport, amelyik az előbbieik gyarlóságai nélkül való és legalább sejteti az új ember típusát?”

A kérdés feltevése lelki szükséglet, hisz szeretnők azt hinni. Azonban, ha őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy – habár legújabbban vannak biztató jelek – még sincs elégséges ok és elégséges biztatás ilyen hitre.”

Akik a beteg emberiség és a beteg nemzetek lázgörbéjét figyelik,⁶² mind aggodalmasabb arccal tesznek-vesznek a beteg ágya körül. Jelen pillanatban úgy látszik, hogy a mostani kaotikus kavargás feltartóztat-hatatlanul sodorja az emberiséget s benne a népeket két irtózat felé: forradalomba vagy háborúba. Tiszteletre méltó erőfeszítések történnek, hogy elhárítsák egyiket is és másikat is, de nem sok eredménnyel s a konzultánsok szerint egynek, valamelyiknek be kell következnie. Akkor pedig annyit tudunk, hogy akár forradalom, akár háború legyen a fejünk fölött elcsattanó ítélet, el fog pusztulni minden, amit évszázadok és egymásra következő nemzedékek erejük legjavából felépítettek.⁶³ „Res ad triarios venit!”⁶⁴ – mondták a rómaiak, mikor a harc kimenetele kétségessé lett s az utolsó tartalékok is felmorzsolódtak. Ekkor a gárda következett, a legjobb vitézek válogatott csapata, amelyik addig fegyverben állva csak nézte a harcot. Mi is elérkeztünk ehhez a pillanathoz, a gárdát, a legjobbkat kellene bedobni.⁶⁵ S vajon ezzel hogy állunk, a ma élő nemzedékekben bízhatunk-e?⁶⁶

III. Mi a teendő?

⁶⁷Minden egyes embernek kemény harcot kell harcolnia saját életéért és⁶⁸ kemény elvekkel, edzett akarattal és felkészülten kell beállnia a közösség munkájába egyéni boldogulása s fennmaradása érdekében is. Világos tehát, hogy az öregek és fiatalok nem nézhetnek farkasszemet, nem üthetik el az időt meddő vitatkozással és szemrehányással, a szülők és nevelők nem érhetik be a sopánkodással és botránkozással⁶⁹, a fiatalok pedig nem térhetnek fölényeskedve napirendre az idősebbek

⁶² Az eredetileg beírt megállapítás át van húzva: „a javulás jeleit még nem látják,”

⁶³ Ki van húzva a következő mondat: „Mert az a nemzedék, amelyik a közelgő istenítéletet fel tudná fogni, vagy ha akármelyik bekövetkezik, az egyetemes pusztulás elé gátat tudna emelni, még hiányzik.”

⁶⁴ „a legvégsőre jutott dolog jön”

⁶⁵ Ezen mondat után a következő rész van kihagyva: „s az a gárda még hiányzik. De a küzdelem még folytatódik s még fennáll és marad a kötelesség, hogy a menthető mentjük, tehát marad a kötelesség is, hogy lázas odaadással és biztos nevelési szempontok alapján gárdát neveljünk.”

⁶⁶ Az utolsó mondatot – amivel záródik a kézirat – a szónok később írta be ceruzával.

⁶⁷ A bevezető rész utólag ki van húzva: „A gárdáról, mint a legjobbak válogatott csapatáról, a vezető rétegről és annak szerepéről holnap még szólok. Az idők sürgető parancsa azonban a mindenkit gátkötésre szólít. A megnehezedett idők nehéz feladatok elé állítanak mindenkit.”

⁶⁸ Áthúzott mondatrész következik: „egyéni boldogulása s fennmaradása érdekében is”

⁶⁹ Kihúzott rész: „hogy a fiatalok milyen maiak”

aggodalma fölött és nem kell azt hinniük, hogy⁷⁰ mindent egy csapásra megoldhatnak, hanem mindkét félnek revízió alá kell vennie a saját állásfoglalását, szemügyre kell vennie az adottságokat, tisztelnie kell a feladatokat és mindkét félnek meg kell tennie azt, amire a maga részéről köteles, hogy olyan ifjúság nevelődjön fel, amelyre a jövőt rá lehet bízni, amelyik a feladatokat elbírja és meg fogja oldani.

S mi az?

Azt hiszem a követendő szempontok megjelölése céljából is legjobb, ha tekintetbe vesszük az európai lélek alkotóelemeit, hiszen ez van veszélyben. Az európai lelket a letűnt korokkal, és a többi világrészek népeivel szemben is, kereszténysége különbözteti meg. Az, hogy annak idején, az Isten és a Sátán között folyó történelmi harc döntő fordulója után, ezelőtt több mint másfélezer esztendővel az igaz Isten oldalára állott, Istenül a személyes Istent, az Atyát, Fiút és Szentlelket választotta. Lelke, gényusa, erkölce ennek a hitnek sugárzatában alakult ki és hasonlóvá lett Isten Lelkéhez. Jegyei felismerhetők egész kultúráján, melyet épített. Ebből pedig következik:

Először, hogy az építő erők között ismét a szellemet és szellemiséget kell vezérszerephez juttatni. A kereszténykor előtti ember, úr és rabszolga egyaránt, a testi erő jegyében éltek. A keresztény ember hitén keresztül, mely legtökéletesebb szellemhez, Istenhez kapcsolta, kiemelkedett a testiségből és a merőben anyagias kultúrából, megtanulta, hogy vannak nagyobb értékek, hogy az igazság erősebb, mint a nyers hatalom, a jóság diadalmasabb, mint a legtökéletesebb jogrendszer, a szépség több örömet biztosít, mint a pénz s a szentnek nagyobb hatalma és hatása van, mint a királyoknak és tudósoknak.

Ennek a lelkületnek a csírája még megvan⁷¹, de az már csak pislogó mécses.⁷² Ma ismét kísért a pogány világ nyers testisége és nyerselő imádata. Ma megint több becsülete van az állatierős gladiátoroknak, mint a csöndes bölcselőknek. Ma egy bokszbajnoknak, aki néhány tucat ember porcikáit összetöri, nagyobb dicsőség és vagyon jár, mint a tudósnak, aki saját élete kockáztatásával a rák ellenszerét keresi; a gombócevík versenyének győztese több pénzt keres, mint a költő, aki

⁷⁰ Kihagyott mondatrész a következő: „a bátorság köre az övék”

⁷¹ A következő mondatrész van itt áthúzva: „az európai ember ma is eszmék nevében indítja meg mozgalmait. A bolsevizmus is, és ellenlábasa, a fasizmus is egy-egy eszme jegyében áll.”

⁷² Áthúzott mondatrész: „mert a szellemiség értékelése erősen meggyöngült”

elégeti önmagát a lázban, hogy népének legszebb érzelmeit kidalolja s vigasztalásul szétossza. A régi kérdések: Krisztus vagy Barabás mai értelme: bölcs vagy boxoló.

A nevelésnek tehát elvi feladata kell legyen, hogy a biceps-kultúrával és kultusszal szemben az elme működését hangsúlyozza. Vissza kell téríteni az ifjúság érdeklődését a szellem isteni valósága és értékei felé! Meg kell tanulnia ennek a mai ifjúságnak, hogy Marconi is volt valaki, nemcsak Strahmeider, a kötél-táncos, hogy Arany János kötetei is érnek nemzetének annyit, mint Sárosi góljai, hogy Széchenyi Istvánról is illik tudni legalább annyit, mint Csík Ferencről s Julianus barátnak és társainak hallatlan merész vállalkozásáról is annyit, mint a vízipóló utánpótlás középeurópai lubickolásáról. Tanulja meg, hogy voltak és vannak a szellemnek és eszméknek hősei, akik nagyokat alkottak, akik az emberiség és a nemzetek kultúráját jelentős mértékben gyarapították s akiket utánozni több, mint rekordfiúnak lenni.

Másodsor, hogy az igazi testvériségben rejlik a második nagy társadalomépítő erő. Rubens egyik gyönyörű képén Szent Sebestyén melléből a nyilvesszőket az angyalok húzzák ki. Így kell angyalkézzel, jóságos megértéssel, égi szeretettel kigyomlálni az önzés tüskéit a mai ember s főképp a felnövő ifjúság lelkéből. Az idősebb nemzedék az egyéni, az ifjabb pedig a kollektív önzés rabja. A múltban az egyének saját érdekeik után szaladtak s tehették szabadon, mert az volt a köz-felfogás. A mai ifjúság egyéni érdekeit hajlandó felejteni, de társadalmi osztályok és nemzetek önzését veszi magára. Akkor mindenki harcolt mindenki ellen, ma társadalmi osztályok és nemzetek marcangolják egymást.

Győznie kell a belátásnak, hogy ami nekem fáj, fájhat a másíknak is; hogy nem én vagyok egyedül Isten legkiválóbb teremtménye avagy népe, kiváló lehet a másíknak is; hogy nekem nem csak jogaim s a másíknak nem csak kötelességei vannak, hanem van fordítva is.

Harmadszor: nevelődjék rá, hogy merjen nyíltan kiállni Isten ügye mellett a Szent Mihály oldalán. A bolsevizmus eszeveszett harca ma belevitte a köztudatba, hogy Isten nagy hatalom. Az üldözések és Julianus aposztata óta ilyen szervezeten és ekkora fegyveres hatalommal még nem léptek fel az Isten ellen. A gyermek is megérti ebből, hogy ágyúval nem lőnek verebekre, hogy egy nem létező hatalom ellen nem mozgósítanak seregeket. Hogy tehát itt valóban Isten és a Sátán harcol.

Hívó ember előtt nem kétséges és a jó szándékú hitetlennek is elég végiglapozni a történelmet, hogy lássa, hogy a sátánizmus küzdelme a sátán bukásával fog végződni.

Maga a hitetlen Anatole Francé beismerte, hogy Isten mind ünnepelebb valaki lesz a történelemben. Wanermann pedig nyíltan kimondja a mai emberre jellemző valóságot: „A vallásban ma mindenki hisz, csak az a kifogás ellene, hogy vallás a neve. Nevezzék valami izmussal, mindenki kalapot emelne előtte.” S ez az irányzat érik a lelkek mélyén, a legnagyobb szellemek sorban lenyilatkoznak Isten mellett.⁷³

A vallást tehát nem lehet közömbösen kezelni a nevelésben. S a hitvallásos iskola értéke és időszerűsége itt tárul elénk teljes jelentőségében. Szülőnek és iskolának együtt kell dolgoznia azon, hogy az istenhit, melyből kultúránk kinőtt s amelynek az egyes nemzetek is annyit köszönhetnek, legalább a jövő nemzedék életében építő erő és lendítő akarat legyen. Mert a vérbe, gyűlöletbe és fájdalomba élő földet égre néző nemzedék⁷⁴ szabadíthatja meg.

Negyedszer – és ez főképp az idősebbeknek és szülőknél szól –, tudomásul kell vennünk, hogy a gyermek éveken át gyermek s ezért gyerekmódra viselkedik. Nem kívánhatjuk tehát, hogy mindenben hozzánk igazodjék, nézeteinket, ülésünket, szokásainkat, ítéletünket maradék nélkül átvegye. Vannak életszakaszai, amikor muszáj kiabálnia, amikor belső ösztönből muszáj lármát csapnia. A pezsgő életerő aktivitásra hajtja. Az ülő gyermek, ha más nem tehet, a lábszárait veri össze. Továbbá, az emberben legfejlettebb a jogérzék, az ösztönök forrásának idején főképp a jogtalanságot nem bírja elviselni. Ha egy gyermeket magunktól örökre el akarunk idegeníteni, csak legyünk igazságtalanok vele szemben. De az ifjúság korában ugyanígy felháborodik a társadalmi igazságtalanságokon is.

Ne menjünk tehát doronggal neki, ha dolgozni akar, ne állítsunk örökösen tilalomfákat eléje, ha belevág valamibe, ne forrasszuk a szót mindjárt torkára, ha más véleményen mer lenni s ne mondjuk bolsevisztának avagy éppen árulónak, ha meglátott igazságtalanságokat meri sérelmezni. Ellenkezőleg: éljük bele magunkat az ő lelki világába, s főképp a mai ifjúság nevelésénél és megítélésénél, próbáljuk megérteni a körülményeket, megérteni az idők változását. Nem minden rossz, amit

⁷³ Ez a ceruzával beírt egész bekezdés későbbi betoldás a beszédbbe.

⁷⁴ Az első változatban az itt szereplő szóképet utólag kihúzta a szónok: „hozhat vigasztaló fényfoltokat.”

az apák tettek, de nem kárhoztatandó az sem mind, amit a fiak kezdenek. Az ifjúságnak olyan eszményeket volt és van alkalma megélnie, olyan tények feküsznek előtte, hogy nem csoda, ha nem lelkesedik az apák világaért. Az új idők új feladatok elé állították s az idősebb nemzedéknek nem lehet más feladata, mint az, hogy a fiakat a feladatokra való előkészületben legjobb szándékkal támogassa.⁷⁵

II. APÁK ÉS FIÚK⁷⁶

Turgunjev halhatatlan regényében megrajzolja az apák és fiúk harcát s bizonyítja, hogy a két egymásra következő nemzedék ellentéte örök. S van igaza: apák és fiúk között mindig annyi testi és lelki különbség van, hogy természetyszerűen adódik, ha nem is ellentét, de bizonyos feszültség. Más az élet vitalitása az egyikben, és más a másikban. S a világ is sokat változik már egy emberöltő alatt, a fiúkat más feladatok elé állítja, másképp gondolkoznak, másképp látják a tennivalókat, amit nem mindig értenek meg az apák, holott a változó világ alapjait ők rakták le.

Két egymásután következő nemzedék szembenállása azonban talán egyetlen korban sem volt olyan kibékíthetetlenül éles, mint napjainkban. A mai apák a mai fiúkat nemcsak nem értik, hanem elképedve nézik. Ma öregek és fiatalok, nevelők és tanítványok, szülők és gyermekek csalódottan és sokszor bizony ellenségként állnak egymással szemben. Hányszor halljuk szülők és nevelők részéről a keserű kifakadást: Nem értem ezt a gyermeket. S értjük az aggodalmukat, hiszen érzik a felelősséget, gyermekeikért élnek s akarják a legjobbat adni, szeretnék a jövőre felkészíteni.

I. A kérdést, hogy mélyről fogjuk meg és tisztán lássunk, beemelem történelmi síkba és távlatba. Hogy az ifjúságot valamennyire megértsük és nevelését, amennyire hatalmunkban áll, helyesen irányíthassuk, tudnunk kell legelőször azt, hogy a múlt, az apáink világa és büszkesége, felszámolás alatt van.

Szakaszait és lelki arcát ismerjük. Amerika felfedezésével, az új világ kimeríthetetlen kincsesbányáinak megnyitásával kezdődött, folytatódott

⁷⁵ A kéziratban itt utólagosan a következő gondolatok találhatóak ceruzával beírva: „A modern pedagógia ugyanezt mondja. - Menteni lehet még sok mindent! - A szülői tekintély... - A múltat tisztelje.”

⁷⁶ Az előző beszédben bejelölt bekezdések utólagos beszámozása alapján van elrendezve ez a beszéd. Márton Áron ilyen formában is elmondhatta. A kihagyott részeket a lábjegyzetben nem közöljük.

a Föld többi részének meghódításával és szemeink előtt záródik a sarki tájaink felkutatásával. Kalandorok, kincskeresők, expedíciók indultak a világ minden tája felé, a fehér ember hatalmát kiterjesztette mind az öt világrészre s kincseire rátette a kezét. Közben megszületett a gép s a gazdasági fellendülés még nagyobb arányokat öltött. Európa külső képe is megváltozott, a német-római császárság megdőlt s a francia forradalom elindította azoknak a forradalmaknak és háborúknak a sorát, melyeknek szenvedéseiből megszülettek a mai nemzeti államok.

A lelkiület hasonló változásokon ment át. Az új vallások a hit és erkölcs dogmatikus határai helyett, az egyéni megélést tették meg a hit mértékéül. A bölcsélet ezt tovább folytatta, s az európai embert arra tanította, hogy minden törvény mértéke önmaga, az egyéni érdeke, öröme, haszna. Ezzel ránevelte egy határtalan önzésre s rászoktatta, hogy a boldogságot csak a földön és a földiekben – Isten nélkül – keresse.

Ez, ami történik a történelem színpadán, a szemeink előtt végbe megy. Már ebből világos, hogy ellentét van, ellentétnek kell lennie az apák és a fiúk között. Az idősebb nemzedék a régi világ gondolatait, életfelfogását, eszméit képviseli, hiszen azon nőtt fel, a fiatal nemzedékek pedig erősen megváltozott viszonyokat kaptak, látják, hogy a tudomány és haladás nem hozta meg a boldogságot, amit ígért. Más az idősebbeknek, és más a fiataloknak a lelke.

A megbotránkozások és méltatlankodások megelőzése végett előre kell bocsátanunk, hogy amit a következőkben mondok, a típusról, az átlaglelkületről mondom. A szereplők keresztmetszetét szándékozom adni, hiszen ez az egyetlen mód nemzedékek jellemzésére. Azt a lelkiületet próbálom feltárni, ami nagyjából sajátja az egyiknek is és sajátja a másiknak is, de ami természetesen nem jelenti azt, hogy nincsenek kivételek mindkét oldalon.

Az idősebb nemzedék típusos képviselőjét a társadalomtudományi írások polgárnak nevezik. Értik alatta a modern kornak azt az átlagemberét, mely az újkort előkészítő forradalmakból megszületett s az európai államok és társadalmak rétegeződésében elfoglalta a régi előjogos nemességnek a helyét. Középosztálynak hívják, de vezető osztály lett, mert idők folyamán a vezető helyek, a gazdaság és főképp a közvélemény irányítója, a sajtó, mindenütt az ő kezébe került.

Individualizmusa azt jelenti, hogy mindent saját önző szempontjából vesz. A közösség, lett-légyen az népi, társadalmi vagy egyházi, számára

elsősorban a gazdagodás és érvényesülés lehetőségét jelentette. Hivatali kötelességeit lelkiismeretesen ellátta, a kiporciózott munkát pontosan elvégezte, de hivatása nehezen lett szerelme, fegyelmezett volt, de nem lelkesedett érte, nem szerette önmagáért, nem csinált életcélt belőle. Ha többet dolgozott, azt előléptetés reményében tette. Vágyai netovábbja volt, hogy szolgálati éveit előjárói megelégedésére leszolgálja, a ranglétrán feljusson az elérhető legmagasabb fokra s aztán minden cél nélkül visszavonuljon a kényelmes nyugdíjba kaszinói vagy kávéházi törzsasztala mellé.

Liberalizmusa főképp egyházellenes magatartásában teljesedett ki. Nem győzte eleget és elég hangosan ismételni az egyházellenes frázisokat. Ő hozta be a polgári házasságot, ő szavazta meg az oktatásról szóló törvényt, az ő korában és az ő törvényével államosították az iskolákat. Általában mindenről felvilágosult, tudományos nézete volt, a vallást lenézte, a templomot kerülte, és minden alkalmat megragadott, hogy az Egyház ellen, mint a haladás, a felvilágosultság és szabadság kerékkötője ellen kirohanjon. S ezt merészen tette, hiszen tehetette büntetlenül, mert mindenki együtt ordított vele. A bátorság különben sem volt erénye, a harciasságát pohárköszöntőkben és békés polgárokhoz intézett beszédekben gyakorolta, ilyenkor nagyon hazafi, nagyon forradalmár és nagyon nekikeseredett köztársasági és humivadék tudott lenni, de azért megfelelő óvatossággal, nehogy törésre vigye a dolgot. Később, amikor szervezett forradalmi tömegek jelentkeztek a színen, meg is ijedt s ijedségében az Egyház mögé bújt, s azt várta, hogy az Egyház vegye rá a tömegeket, hogy maradjanak nyugton, mert rájuk a szegénysors és szenvedés van kimerve.

És ez a világ felszámolás alatt. Legjellegzetesebb tünete ennek, hogy az individualizmussal szemben a szociális szempont, az egyén érdekével szemben a közösség érdeke kapott erős hangsúlyt. Ma mindenütt egyenruhás, hatalmas tömegek sorakoznak különböző jelvények alatt egy táborba és parancsszóra, ütemesen menetelnek a vezér által megadott cél felé. Az államok is többet törődnek a szociális kérdéssel, törvényeket hoznak, melyek az egyéni szabad gazdálkodás elé igyekeznek gátat vetni a nagyobb közösség érdekében.

A gép következtében életünk már az apáink életével szemben nagyot változott, más a lakásunk, gyorsabb a közlekedésünk és hírszerzésünk, fejlettebb az orvostudományunk, nagyobb és kényelmesebb a gazdasági

termelésünk. Nemcsak a batár és a sétatocsi tűnt el, maholnap teljesen eltűnnek a fiakkerek és a városi gyermek a lovat múzeumból fogja csak ismerni.

Harmadszor mutatja a folyamatban lévő felszámolást a primitivizálódás, az a jelenség, amit a cinikus Shaw így fejez ki: túlkultúrált Európában az emberek legyőzhetetlen vágyat kezdenek érezni magukban, hogy újra négykézláb másszanak a fákon.

A legújabb embertípus, a rafinált életstílus után egyszerűbb életformát keres, a város lázas rohanása és ordító gépei elől vidékre, a zöldbe, a lombos erdő és kék ég megnyugtató csendjébe menekül. Megunta az ész kultúráját, elfásult az élet rohanó ütemében és a benyomások s változások zápora alatt, megcsömörlött a sok élvezettől, amiben a boldogságot vélte és hajszolta, a dzsesz, a rumba, a vikendezés járja, a kultúrátlan, félvad népek zenéjét és táncát veszi át s maga is nomád élet után vágyakozik.

Az új nemzedék pontosan ennek az ellentéte, vagyis antiindividualista és antiliberalis.

Az első azt jelenti, hogy ez a mai fiatalság a kollektívum eszméjének a fanatikusa, a népért, a tömegért, a nemzetért, az elhagyott és elnyomott sokaságért lelkesedik. S meg kell adnunk, hogy őszintén. Akadnak a fiatalság soraiban is haszonlesők, akik elvi meggyőződésüket jó pénzért áruba bocsátják, de tömegében becsületesen áll a tömeg oldalán, elmegy falura és leszáll a munkásság köré, a csoportért, melybe beszegődött, hívják azt fasiszta, nemzeti szocialista avagy bekerítő alakulatnak, fenn-tartás nélkül és névtelenül vállal minden munkát és minden kockázatot.

De egyben ellensége a liberalizmusnak is. A polgár megalkuvó világnézetét és ártalmatlan szájhősködését nem vállalja, undorodik tőle. Chesterton mondja, hogy ma írók még vannak, de élvezők nincsenek. A remekírókat a tanárokon kívül senki sem olvassa.

Azonban a nyers erő és a bátorság, mégha kifícamodott is, lelkesíti. És meg kell csak figyelni, hogy egy-egy jelentősebb futballmérkőzés alkalmával a kedvenc játékosokat a mezítlábas gyermekek csoportjától kezdve korban felfelé milyen lelkesült, kegyeletes, tisztelgő tömeg kíséri. A nyers erő, e szent primitív öröm tetszik neki. A vitát nem szereti, ha valamire föllelkesítették, azonnal kész bottal, kövekkel, fegyverrel fölvonulni, hogy beverje a kirakatokat s azok fejét, akik mernek más véleményen lenni.

S ha mindehhez még hozzá vesszük, hogy a tekintélyt nem hajlandó elismerni, illetve ilyenként csak azt tiszteli, akinek gondolkozása és életfelfogása az övével megegyezik; s hogy éppen ezért a szülők, akik rendesen más nézeten vannak, nem állnak valami nagy becsületben előtte, annyira nem, hogy maholnap nem a kitaszított gyermekek, hanem a kitaszított szülők fölött kell szánakoznunk, ellenben a vezérnek vakon és eltántorítatlan hűséggel engedelmeskedik, – ha az előbb mondotakhoz ezeket még hozzáadjuk, előttünk áll az új nemzedék teljes képe.

Megismételelem, hogy az általános jellemzés, az átlagnak a képe, ami egyáltalán nem mondja azt, hogy tiszteletreméltó kivételek nem léteznek mindkét oldalon. De azt megengedi mindenki, hogy a jellemzés az átlagra talál, s akkor világos az is, hogy a polgárt nem érdemes sokat menteni, de fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon erre az ifjúságra pedig a jövőt rá lehet-e bízni?!

Akik a beteg emberiség és a beteg nemzetek lázgörbéjét figyelik, mind aggodalmasabb arccal tesznek-vesznek a beteg ágya körül. Jelen pillanatban úgy látszik, hogy a mostani kaotikus kavargás feltartóztathatatlanul sodorja az emberiséget s benne a népeket két irtózat felé: forradalomba vagy háborúba. Tiszteletre méltó erőfeszítések történnek, hogy elhárítsák egyiket is és másikat is, de nem sok eredménnyel s a konzultánsok szerint egynek, valamelyiknek be kell következnie. Akkor pedig annyit tudunk, hogy akár forradalom, akár háború legyen a fejünk fölött elcsattanó ítélet, el fog pusztulni minden, amit évszázadok és egymásra következő nemzedékek erejük legjavából felépítettek. „Res ad triarios venit!” – mondták a rómaiak, mikor a harc kimenetele kétségessé lett s az utolsó tartalékok is felmorzsolódtak. Ekkor a gárda következett, a legjobb vitézek válogatott csapata, amelyik addig fegyverben állva csak nézte a harcot. Mi is elérkeztünk ehhez a pillanathoz, a gárdát, a legjobbakat kellene bedobni. S vajon ezzel hogy állunk, a ma élő nemzedékekben bízhatunk-e?

Egyetlen pontban sincs még változás. Boldogságát még mindig csak földiekben keresi. A szajhát, az ész istennőjét, akit a forradalom örülete a Notre Dame meggyalázott oltárára állított, lerántotta ugyan, az ész és tudomány mindenható erejében már nem hisz úgy, mint az első nemzedékek, a liberális jelszavakból, az egyenlőségből, szabadságból, testvériségből, a „szent és üdvözítő” demokráciából kiábrándult, de ehelyett diktátorokat emelt maga fölé s a kollektív termelés, a fasiszta állam és a vér, a tiszta fajiság lett a vallása.

II. Minden egyes embernek kemény harcot kell harcolnia saját életéért és kemény elvekkel, edzett akarattal és felkészülten kell beállnia a közösség munkájába egyéni boldogulása s fennmaradása érdekében is. Világos tehát, hogy az öregek és fiatalok nem nézhetnek farkaszemet, nem üthetik el az időt meddő vitakozással és szemrehányással, a szülők és nevelők nem érhetik be a sopánkodással és botránkozással, a fiatalok pedig nem térhetnek fölényeskedve napirendre az idősebbek aggodalma fölött és nem kell azt hinniük, hogy mindent egy csapásra megoldhatnak, - hanem mindkét félnek revízió alá kell vennie a saját állásfoglalását, szemügyre kell vennie az adottságokat, tisztelnie kell a feladatokat és mindkét félnek meg kell tennie azt, amire a maga részéről köteles, hogy olyan ifjúság nevelődjön fel, amelyre a jövőt rá lehet bízni, amelyik a feladatokat elbírja és meg fogja oldani.

Azt hiszem a követendő szempontok megjelölése céljából is legjobb, ha tekintetbe vesszük az európai lélek alkotóelemeit, hiszen ez van veszélyben. Az európai lelket a letűnt korokkal, és a többi világrészek népeivel szemben is, kereszténysége különbözteti meg. Az, hogy annak idején, az Isten és a Sátán között folyó történelmi harc döntő fordulója után, ezelőtt több mint másfélezer esztendővel az igaz Isten oldalára állott, Istenéül a személyes Istent, az Atyát, Fiút és Szentlelket választotta. Lelke, géniusza, erkölcsse ennek a hitnek sugárzatában alakult ki és hasonlóvá lett Isten Lelkéhez. Jegyei felismerhetők egész kultúráján, melyet épített. Ebből pedig következik:

Előszőr, hogy az építő erők között ismét a szellemet és szellemiséget kell vezérszerephez juttatni. A keresztény kor előtti ember, úr és rabszolga egyaránt, a testi erő jegyében éltek. A keresztény ember hitén keresztül, mely legtökéletesebb szellemhez, Istenhez kapcsolta, kiemelkedett a testiségből és a merőben anyagias kultúrából, megtanulta, hogy vannak nagyobb értékek, hogy az igazság erősebb, mint a nyers hatalom, a jóság diadalmasabb, mint a legtökéletesebb jogrendszer, a szépség több örömet biztosít, mint a pénz s a szentnek nagyobb hatalma és hatása van, mint a királyoknak és tudósoknak.

Ennek a lelkületnek a csírája még megvan, de az már csak pislogó mécses. Ma ismét kísért a pogány világ nyers testisége és nyers-erő imádata. Ma megint több becsülete van az állati-erős gladiátoroknak, mint a csöndes bölcselőknek. Ma egy bokszt-bajnoknak, aki néhány tucat ember porcikáit összetöri, nagyobb dicsőség és vagyon jár, mint a tudósoknak, aki saját élete kockáztatásával a rák ellenszerét keresi; a

gombócevők versenyének győztese több pénzt keres, mint a költő, aki elégeti önmagát a lázban, hogy népének legszebb érzelmeit kidalolja s vigasztalásul szétossza. A régi kérdések: Krisztus vagy Barabás mai értelme: bölcs vagy boxoló.

A nevelésnek tehát elvi feladata kell legyen, hogy a biceps-kultúrával és kultusszal szemben az elme működését hangsúlyozza. Vissza kell téríteni az ifjúság érdeklődését a szellem isteni valósága és értékei felé! Meg kell tanulnia ennek a mai ifjúságnak, hogy Marconi is volt valaki, nemcsak Strahmeider, a kötél-táncos, hogy Arany János kötetei is érnek nemzetének annyit, mint Sárosi góljai, hogy Széchenyi Istvánról is illik tudni legalább annyit, mint Csik Ferencről s Julianus barátának és társainak hallatlan merész vállalkozásáról is annyit, mint a vízipóló utánpótlás középeurópai lubickolásáról. Tanulja meg, hogy voltak és vannak a szellemnek és eszméknek hősei, akik nagyokat alkottak, akik az emberiség és a nemzetek kultúráját jelentős mértékben gyarapították s akiket utánozni több, mint rekordfiúnak lenni.

Másodszor, hogy az igazi testvériségben rejlik a második nagy társadalomépítő erő. Rubens egyik gyönyörű képén Szent Sebestyén melléből a nyilvesszőket az angyalok húzzák ki. Így kell angvalkézzel, jóságos megértéssel, égi szeretettel kigyomlálni az önzés tüskéit a mai ember s főképp a felnövő ifjúság lelkéből. Az idősebb nemzedék az egyéni, az ifjabb pedig a kollektív önzés rabja. A múltban az egyének saját érdekeik után szaladtak s tehették szabadon, mert az volt a közfelfogás. A mai ifjúság egyéni érdekeit hajlandó felejtetni, de társadalmi osztályok és nemzetek önzését veszi magára. Akkor mindenki harcolt mindenki ellen, ma társadalmi osztályok és nemzetek marcangolják egymást.

Győznie kell a belátásnak, hogy ami nekem fáj, fájhat a másíknak is; hogy nem én vagyok egyedül Isten legkiválóbb teremtménye avagy népe, kiváló lehet a másíki is; hogy nekem nem csak jogaim s a másíknak nem csak kötelességei vannak, hanem van fordítva is.

Harmadszor: nevelődjék rá, hogy merjen nyíltan kiállni Isten ügye mellett a Szent Mihály oldalán. A bolsevizmus eszeveszett harca ma belevitte a köztudatba, hogy Isten nagyhatalom. Az üldözések és Julianus aposztata óta ilyen szervezetten és ekkora fegyveres hatalommal még nem léptek fel az Isten ellen. A gyermek is megérti ebből, hogy ágyúval nem lőnek verebekre, hogy egy nem létező hatalom ellen nem mozgósítanak seregeket. Hogy tehát itt valóban Isten és a Sátán harcol.

Hívő ember előtt nem kétséges és a jó szándékú hitetlennek is elég végiglapozni a történelmet, hogy lássa, hogy a sátánizmus küzdelme a sátán bukásával fog végződni.

Maga a hitetlen Anatole Francé beismerte, hogy Isten mind ünnepeltebb valaki lesz a történelemben. Wanermann pedig nyíltan kimondja a mai emberre jellemző valóságot: „A vallásban ma mindenki hisz, csak az a kifogás ellene, hogy vallás a neve. Nevezzék valami izmussal, mindenki kalapot emelne előtte.” S ez az irányzat érik a lelkek mélyén, a legnagyobb szellemek sorban lenyilatkoznak Isten mellett.

A vallást tehát nem lehet közömbösen kezelni a nevelésben. S a hitvallásos iskola értéke és időszerűsége itt tárul elénk teljes jelentőségében. Szülőnek és iskolának együtt kell dolgoznia azon, hogy az istenhit, melyből kultúránk kinőtt s amelynek az egyes nemzetek is annyit köszönhetnek, legalább a jövő nemzedék életében építő erő és lendítő akarat legyen. Mert a vérbe, gyűlöletbe és fájdalomba élő földet égre néző nemzedék szabadíthatja meg.

Negyedszer – és ez főképp az idősebbeknek és szülőknél szól –, tudomásul kell vennünk, hogy a gyermek éveken át gyermek s ezért gyerek módra viselkedik. Nem kívánhatjuk tehát, hogy mindenben hozzánk igazodjék, nézeteinket, ülésünket, szokásainkat, ítéletünket maradék nélkül átvegye. Vannak életszakaszai, amikor muszáj kiabálnia, amikor belső ösztönből muszáj lármát csapnia. A pezsgő életerő aktivitásra hajtja. Az ülő gyermek, ha mást nem tehet, a lábszárait veri össze. Továbbá, az emberben legfejlettebb a jogérzék, az ösztönök forrásának idején főképp a jogtalanságot nem bírja elviselni. Ha egy gyermeket magunktól örökre el akarunk idegeníteni, csak legyünk igazságtalanok vele szemben. De az ifjúság korában ugyanígy felháborodik a társadalmi igazságtalanságokon is.

Ne menjünk tehát doronggal neki, ha dolgozni akar, ne állítsunk örökösen tilalomfákat eléje, ha belevág valamibe, ne forrasszuk a szót mindjárt torkára, ha más véleményen mer lenni s ne mondjuk bolsevistának avagy éppen árulónak, ha meglátott igazságtalanságokat meri sérelmezni. Ellenkezőleg: éljük bele magunkat az ő lelki világába, s főképp a mai ifjúság nevelésénél és megítélésénél, próbáljuk megérteni a körülményeket, megérteni az idők változását. Nem minden rossz, amit az apák tettek, de nem kárhoztatandó az sem mind, amit a fiak kezdenek. Az ifjúságnak olyan eszményeket volt és van alkalma megélnie, olyan tények fekszenek előtte, hogy nem csoda, ha nem

lelkesedik az apák világáért. Az új idők új feladatok elé állították s az idősebb nemzedéknek nem lehet más feladata, mint az, hogy a fiaikat a feladatokra való előkészületben legjobb szándékkal támogassa.

III. EGYHÁZ ÉS NÉP⁷⁷

Előző két beszédemben szóltam a családról, a férfi és nő rendezett viszonyából alakuló ösközösségről; másodszor a családból az élet felé kihajló egyik vonatkozásról, az apáknak és fiúknak viszonyáról; és máma arról a nagyobb közösségről kívánok szólni, melybe a család és az ifjúság is beletartozik: az egyházzal és népről.

Ez a kérdés is ma egyik belső magja és feszítőereje azoknak a vitáknak, melyek a nagyhatalmak, sőt! a nagyhatalmi csoportosulások között folynak. A társadalmi osztályok, kasztok, pártok mintha eltűntek volna, alig emlegetik. Még az állam iránt sem érdeklődik sem a tudomány, sem a közvélemény. Az érdeklődés középpontjába a nép került. Úgyhogy ma a vélemények és érdekek ütközőpontja ez a kettő: a nép és az egyház.

Elméleti kirándulás helyett vegyük ezt a kérdést is in concreto, úgy, ahogy valósul a szemünk előtt. És, ahelyett, hogy az erre vonatkozó különböző véleményekkel vitába szállnánk, nézzük meg az evangélium fényénél.

Általánosan elfogadott teológiai vélemény, hogy nemcsak az egyes embernek, hanem minden népnek, intézménynek és közösségnek Istentől kirendelt külön védőangyala van. Ez a hit az őskeresztény időkben származik s a keresztény lélekben mindig élt. Így választották a mi eleink is az egyházközség védőszentjéül Mihály főangyalt.⁷⁸

És teológiai vélemény az is, hogy a világdráma zárójelenetén, az utolsó ítéleten, elsősorban nem az egyes ember kerül ítélet alá – hiszen fölötte az isteni döntés már a halál után következő szembesítésnél

⁷⁷ BATHYANEUM, MÁ. cs. 16. sz. Nr. inv. 1694. 3. b., 1–25. l. – A címlapon az alábbi forrásmunkát jelöli meg a szónok: „cfr. Lippert: Gerets - Liebe 201–”. A címlap belső oldalán pedig reflektál az Erdélyi Iskola folyóiratban megjelent írásának visszhangjára: „Múltkori cikkem, melyet az Erdélyi Iskola legutóbbi füzetébe írtam s amelyben a pályaválasztás kérdését tettem szavá, élénk visszhangot váltott ki. Szóltak mellette, de szóltak ellene is.” A szóbanforgó cikk „A pályaválasztás és az iskola”, In: *Erdélyi Iskola* (Szerk. MÁRTON Á. – GYÖRGY L.) IV. évf. 7–8. sz. 443–451.

⁷⁸ Eredetileg ezt a bekezdést a következő bekezdés után írta le a szónok, utólag módosított a sorrenden.

elhangozott –, hanem ítéletre jönnek a népek, az angyalvilág és az emberiség kisebb és nagyobb szellemi hatalmai, a különböző pártok, közösségek és irányzatok, melyek vallásos, tudományos, művészeti, társadalmi, gazdasági, hivatás-beli vagy akár ipari és kereskedelmi eszméikkel és céljaikkal az egyes embert igénybe vették, befolyásolták, kihasználták vagy segítették, rontották vagy jó irányba fejlesztették.

Önkéntelenül fel kell tennünk a kérdést, hogy van-e elégséges, reális alapja és indoka ennek a teológiai véleménynek? Isten milyen alapon vonja ítélszéke elé, és milyen okból veszi külön védelem alá a népeket, intézményeket, közösségeket, mikor csak emberekből, egyenként felelős személyekből tevődnek össze? Milyen alapon eshetik ilyen isteni védelem és ítélet alá például egy egyházköztség?

Hármas alapon. Ugyanis – hogy a felvett példánál maradjak –, egy egyházköztség is külön személyiséget, külön erkölcsi egyediséget jelent, mert a benne csoportosuló embereknek bizonyos értelemben 1) közös a származása, 2) közös a sorsa, 3) közös feladatok elvégzésére vannak hivatva.

Mert a népek és közösségek, mint népeknek és közösségeknek külön életük is van, külön személyiséget jelentenek, külön erkölcsi erőt képviselnek és különböző feladatok megoldására vannak felhíva. I. Mi a külön élet és személyiség alapja? II. Mi a feladata?⁷⁹

I.

1. Az egyházköztség tagjait kettős származás fűzi össze s a kettő gyarapítja, kiegészíti vagy pótolja egymást.⁸⁰ Amint a család, a szülők és gyermekek a testi származás alapján összetartoznak és meghatározott egységet alkotnak, ugyanígy a távolabbi leszármazottak, a gyermekek gyermekei, a nemzedékeknek egymásra következő sora is összetartozik és meghatározható egységet alkot. Nem képzelődés tehát, és nem is pusztán érzélem vagy kegyeletos emlékezés, ha a közös ősöktől származó emberek, bármilyen messze nyúlják is vissza az egy törzsből való kiszakadás, összetartoznak, rokonoknak vallják egymást. Azok is!⁸¹ Vérünkkel kapjuk azokat a kimondhatatlanul parányi, de hatalmas és titokzatos erőket, melyek szervezetünket építik és éltetik,⁸² melynek

⁷⁹ Ezt a bekezdést utólagosan ceruzával írta le a szónok.

⁸⁰ Ez a mondat későbbi betoldás a beszédbe.

⁸¹ Áthúzott mondatrész következik: „mert a közös vérrel közös érzélemvilágot és gondolkodásmódot örökölték.”

⁸² Eredetileg a következőképpen fogalmazta meg a szónok ezt a mondatrészt: „Vérünkkel

hullámszáma meghatározza vérmérsékletünket, meghatározza és hordozza kedély-világunkat. Pl. a közismert adoma az angol, francia és német újságíróról és az oroszokról. A vér közösségével tehát együtt jár, hogy a közös vérből származó emberek érzelmi élete, szíve-vereése közös, egyformán szomorkodnak és örülnek, szeretnek, gyűlölnék, élnek.

De valamiképpen ebből a közös alapból nő ki és eszerint művelődik a vér közösségében összefogott nép szellemi élete, gondolatainak és eszméinek világa is. Egy nép fiainak és nemzedékeinek felfogása a legnagyobb eszméről titokzatos módon azonos: Istenről, vallásról, erkölcsről, hűségéről, szeretetről egyező a véleményük és egyező a magatartásuk. Amint közös a nyelvük is, az anyanyelv, amelyen a közös szív és közös lélek érzelmeit, gondolatait, céljait és vágyait, eszméit és alkotó szándékait kifejezik. Ezért tartozik legfőbb szentségei közé minden népnek.⁸³ Szívét, lelkét teljesen csak ezen keresztül tudja megnyitni, zsenijét, teremtő erejét ezen keresztül tudja nyilvánítani.⁸⁴

2. Második közösségalkotó erő a közös sors. A közös származás legtöbbször közös sorsot is jelent, de valójában ez erősebb kapocs, mint a vér egyedül. A barátot barátjához s a házastársat házastársához tulajdonképpen a közösen viselt szenvedések és közösen megélt örömök kötik oda elválaszthatatlanul. Ezt nem lehet megtagadni. Még kevésbé tudják megtagadni az összetartozást azok, akiknek útja évszázadokon keresztül együtt haladt, akiknek közös a történelme, akiknek már apáik és nagyapáik együtt lelkesedtek és küzdöttek, jó és balsorsban együtt voltak, együtt meneteltek és terveztek, együtt daloltak és sírtak.

Sőt! ezt a múltat az öregek és aggastyánok fénybe derült arccal és könnyek között szokták az unokáknak továbbadni, s így átnyúlik a jövőbe. Amikor nemzedékek hosszú sora ugyanazt az utat járta, a következő nemzedékeknek is együtt kell haladniuk, ütemesen egy utat kell járniuk.⁸⁵ Az ismeretlen jövő felé vezető úton akkor nem félünk, akkor van önbizalmunk, ha százak, ezrek, milliók kezeszoritását érezzük s tudjuk, hogy kiáltásunkra ezer és ezer testvér hangja felel.⁸⁶

---

kapjuk azokat a kimondhatatlanul hatalmas és titokzatos parányokat, melyeknek titokzatos ereje szervezetünket építi és élteit.”

⁸³ Ezt a mondatot utólag írta be Márton Áron a következő kihúzott mondatrész helyébe: „Nem is lehet semmivel sem pótolni.”

⁸⁴ Innen törölte ki a szónok: „s ezért minden népnek egyik legszentebb öröksége, legfőbb szentsége.”

⁸⁵ Itt a kihúzott kis mondat a következő: „Ez ad erőt, bátorságot.”

⁸⁶ A következő részt egészen kihúzta a szónok: „S itt egy kitérőt kell tennem. Vétek a

3. A harmadik közösségképző erő: a munkaközösség. Jól esik hallanunk és bátorítást jelent számunkra, ha kiáltásunkra a velünk egy sorsot hordozók kórusa felel. Ez a felelet azonban nem emberi hang csupán, ez az Isten szava. Az ember sorsát függetlenül intéző Isten jelöli ki az egyes ember munkahelyét, de Ő jelöli ki a helyét a közösségekben is. Feladatokat tűz az egyes ember elé, és feladatok elvégzésére rendeli a népeket, államokat és más közösségeket is.

Lehet, hogy a feladatkör jelentéktelen, talán céltalannak tartjuk, talán elégedetlenkedünk is miatta. De Kis Antalnak, a kötelességtudás mindennapi vértanújának, a szerencsétlen véget ért mozdonyfűtőnek⁸⁷ a foglalkozását sem becsültük túl sokra, ismeretlenül élt és dolgozott évtizedeken keresztül, amint él és dolgozik családjáért és hivatásáért ezer más társa. A világ nem sokat tud és még kevesebbet beszél rólok. Ilyenkor azonban, tragikus eseteknél, hősi cselekedetük fényénél megnő az ismeretlenségben dolgozó egyszerű munkás alakja és meglátszik hivatásának fontos volta. Ilyenkor visszaeszmélünk, hogy a jelentéktelen foglalkozásokhoz is értékek és életek vannak kötve, hogy minden munkahelyen feladatokat kell elvégezni, melyekre minden képességet, tehetséget, lelkiismeretességet, és adott esetben az életet is rá kell tenni.

Így vannak híva feladatok elvégzésére, történelmi hivatások elvégzésére a népek is. Egyik főszerepet játszik, a másiknak csak mellékszerep jut. Az egyik parádézva jelenik meg a nemzetek felvonulásai, a másik szerényen a háttérből szemléli a nagyok hangos szereplését. Itt is lehetnek elégedetlenek, akik jelentéktelen szerepükből irigykedve nézik a szabadon feszengő hatalmasokat. De bizonyos, hogy Isten előtt és Isten tervében mindenik szerepel, mindenik feladat elvégzésére van híva, melyet nem vethet le magáról.⁸⁸

---

közösség sorsa és érdeke ellen minden törekvés, amely rövidlátásból, egyéni érdekből vagy meggondolatlan egyéni kedvtelésből az egységet megbontja. S egyházközösségről lévén szó, ide kell soroznunk azokat a törekvéseket is, melyek a vallási egységet zavarják vagy veszélyeztetik. Ilyenek a különböző nevek alatt felbukkanó eretnokségekben mindig jelentkeztek, legjobban a spiritiszta mozgalom vállalkozik erre a gyűlölködő szerepre.”

⁸⁷ Először a „mozdonyvezető” szót alkalmazta a szónok.

⁸⁸ A következő beszédegység van áthúzva: „Ha eltűnnék, szegényebb lenne egy színnel az emberiség, ha pedig feladatát nem töltené be, a nagy gépezet működésében állna elő zavar, ami sokaknak okozna kárt és szenvedést. Tehát az egyes embernek is, aki a közösségbe van rendelve, helyén kell maradnia, és kötelességét be kell töltenie. Lehet, hogy a célt, a feladatot, a nép és közösség hivatását nem látja, de Isten odaállította s neki azt parancsolja, hogy a nép hivatásának megvalósítását egyéni munkájával támogassa.”

4. Mindezt kiteljesíti és betetőzi a vallás közössége. „Ti pedig Krisztus teste vagytok” - mondja az apostol. Az a boldogító, de még a vallásos hívők részéről sem eléggé méltányolt tény, melyet a hit tanít, hogy a keresztséggel bele vagyunk kapcsolva Krisztus életének titokzatos vérkeringésébe. A keresztséggel és a többi szentség vételével Krisztus kegyelme ömlik a lélekbe, mozgatja szellem-erkölcsi erőinket, alakítja, Krisztus képére áthasonítani igyekszik jellemünket.

Elménk talán nehézkes ennek a felfogására, mert gondolkodásunkkal és érzelmeinkkel inkább a földön járunk, hitünk igazságainak tartalmát és mélységeit nemigen ismerjük, még kevésbé éljük. De a keresztséggel több mint pusztán jel, több mint egy egyesületi jelvény. A lelket kitörülhetetlenül megjegyzi és eljegyzi Krisztussal. Olyan valós, szerves kapcsolatot létesít Krisztus és a megkeresztelt ember között, mint a családfő és hitvese és gyermekei között: éltet, növel, magához hasonít.

Természetes tehát, hogy akik ebbe a krisztusi életközösségbe felvétettek, olyan szoros lelki és érzelmi közösségbe jutottak egymással is, annyira egyformán alakul – és pedig a lélek legmagasabb régióiban, a gondolkozásuk, életfelfogásuk és erkölcsi világuk –, az élet és lét alapvető kérdéseiben annyira egyeznek, hogy ez a legmagasabb eszmékhez való egyezés az egy vallás híveit a legszorosabb közösségbe vonja, melyből – éppúgy, mint a vérségi és nyelvi közösségből – csak a leg-csúnyább árulás árán lehet kiszakadni.

Ez a kettős kapocs pedig, az ősök vére és Krisztus vére, aminek a legnagyobb javakat köszönhetjük, amit egy ember bírhat: érzelmi világunkat és gondolatainkat, ismereteinket és eszméinket, életünk formáját és legnemesebb eszményeinket, – hálára kötelez. Kötelez főképp arra, hogy amit kaptunk, megőrizzük és kamatoztassuk, gyarapodjunk, de gyarapítsunk másokat is általa, kiteljesítve és tisztán, romlatlanul adjuk tovább.

II.

A vér, a sors és a hivatás hármassága foglalja össze azokat a nagyobb közösségeket, melyeknek Isten tervei szerint az egyes ember erejét meghaladó feladatokat kell elvégezniük. Ebből következik:

először, hogy a természeti rend és természetfeletti élet, a néphez tartozás és a kereszténységhez tartozás között nem lehet egymást kizáró ellentét. S ezzel a legkényesebb és – főképp mostanában – a legtöbbet vitatott kérdésre megyek rá: mi vagyok előbb?: népemnek vagy egyházamnak fia-e?

Félreértések és félremagyarázások elkerülése végett le kell szögezmem, hogy nem szándékozom a politika megbízhatatlan céljait követni, még kevésbé szolgálni. A kérdést régebb is feltették és neki szegezték, főképp a katolikusok lelkiismeretének. Újabban azonban, amióta a hitlerizmus nyomán a nemzeti mozgalmak világmozgalmakká duzzadtak és a vallás igényével léptek fel, a kérdés minden nemzet fiai között éles ellentéteket provokál. A német katolikusok már évek óta szenvedik ennek a kérdésnek igazságtalan és elfogult értelmezését, hiába hozzák a legnagyobb áldozatokat, hiába volt a vérontásuk, hősiességük, magatartásuk, hiába építették bele erőik legjavát a népi kultúra büszke csarnokába, vallásuk, hitük, szertartásuk miatt a vádlottak padjára kerültek. És ma ezt pedzik, ezzel nyugtalanítják és ezen a címen igyekeznek elmarasztalni; a nemzeti közösségben második helyre utalni a francia, a belga, a holland, a román, a magyar katolikust egyaránt.

⁸⁹Az ellenfél hangos, az érvelése tetszetős. Nyílt vallomást erőszakolnak és sokan nem tudnak válaszolni. Kötelesség tehát, hogy a kérdést az evangélium fényébe állítsuk és a lelkiismereti zavarokat megszüntessük.

Felelet: *gratia non destruit sed supponit naturam*; a kegyelem (azaz az isteni erő, amit vallásom átélt tartalma közvetít), nem rontja le a természetet, hanem arra épít, működésében arra támaszkodik. Isten segítő és megszentelő kegyelme, amit a szentségek, szentelmények és az ima vezet a lélek járataiba, nem égeti el a természetet, mint az erős feszültségű áram a gyenge ellenállású vezeték, hanem alkalmazkodik hozzá, erejét, teljesítőképességét a legteljesebb odasimulással, észrevétlenül fogja meg, erősíti fel és ösztönzi munkára.

Így van ez a népek és nemzetek esetében is. Sarkalatos keresztény tanítás, hogy minden létező – s így a nép és nemzet is –, Isten egy-egy gondolatának térben és időben való kifeslése. Isten akaratából vannak, Ő állította bele a történelembe. De Isten akaratából van az egyes ember és az Ő akaratából születik bele mindenki valamelyik nép közösségébe. Ha pedig ez így van – és ki meri ezt letagadni! –, akkor úgy van, és igaz az is, hogy Isten ugyanakkor, amikor a hit és vallás törvényeinek teljesítésére kötelezi az egyes embert, nem hozhatja ellentétbe annak a közösségnek a parancsaival, amely szintén az Ő akaratából van s amelybe az Ő fürkészhetetlen akaratja állította őt bele. Nem is teszi! Ellenkezőleg!

⁸⁹ Kihúzott kis mondat áll elől: „Lelkiismereti kérdés lett belőle.”

Maga az Úr Jézus számtalanszor hangoztatja, hogy aki felebarátját nem szereti, sorsát nem viseli szívében, nem szereti az Istent sem. Annyira megy ebben, hogy az istenszeretet mértékéül a felebaráti szeretetet teszi. És tételes törvénykönyvében, a kőtáblára írott tíz parancsolatban közelebbi útmutatást is ad. Az embertársat érintő rendelkezések között első helyen, a negyedik parancsban a szülők és gyermekek viszonyát tárja fel, s ezzel világosan megjelöli azt a biztos kiindulási pontot, mely a felebaráti szeretet irányát és fokozatait mutatja. A szülők után a testvérek, a testvérek után az unokatestvérek következnek és így tovább sorban, egyre táguló, de határozott vonalú körökben következnek azok, akiket az egy vér, az egy sors és a közös feladat köt össze velem. S így kell őket sorban szeretnem, sorsukban osztoznom, feladataikban segítségére lennem. És így bűn, ha ellenük vétkezem, az értékek mentésében, a javak fokozásában nem segítem.

Továbbá: amikor vallásom a parancsok betartását szorgalmazza, az élet védelmét, a tiszta test és tiszta lélek megőrzését, a tulajdonjog tiszteletét, az igazmondás és a becsület sérthetetlenségét követeli tőlem, megint elsősorban annak a közösségnek az érdekeit védi, amelybe életem gyökereivel beletartozom, akiknek legtöbbet árthatok vagy legtöbbet használhatok, mert egymással ezerszeres irányú, kölcsönös függésben vagyunk. A zulukaffereknek nem okoz nagy szégyent az a kolozsvári ember, aki rabol, gyilkol, gyújtogat és más emberek becsületébe belegázol, de szégyent hoz a családjára, a rokonokra, s nem fognak vele dicsekedni sem fajttestvérei, sem polgártársai.

Amikor tehát vallásom azt követeli, hogy jó katolikus legyek, hogy vallásom előírásait, melyek tökéletesbülésem, jellemem kiteljesülését és megszentelődésemre vannak hivatva szolgálni, megtartsam, ugyanakkor előmozdítja annak a közösségnek az érdekeit, amelybe tartozom. Míg annál, aki vallási kötelességeit lazán veszi – legalábbis lélektanilag –, adva van a valószínűség, hogy adott esetben, pláne ha áldozatba kerül, népét is könnyebben fogja cserben hagyni.

Vagyis: aki jó katolikus, nem lehet népének rossz fia; aki megbízhatatlan fia népének, melybe született, megbízhatatlan Isten előtt is. A természet és a kegyelem rendje, a lélek és a test világa az evangélium tiszta útja szerint így függ össze.

másodsor: – és ez az előző pontból közvetlenül folyik –, melldőngetés és a farizeusi kérdés nem ér semmit. Mindig rokonszenves az olyan ember, aki magáról, dolgairól, hivatásáról keveset beszél, de

csendben annál odaadóbban dolgozik. És mindig gyanús az olyan, aki hangosan katolikus, vagy úton-útfélen a nemzetiségével kérkedik. A melldöngető, hetvenkedő, fennhangon magyarkodó magyarok teszik fajuknak a leg-rosszabb szolgálatot – ismerjük ezt a fajtát, kelleténél több van belőle –, és a hangos, a katolikus voltukat folyton lobogtató, a katolikusságukkal mindenütt előretolakodó farizeusok rontják legjobban a katolicizmus hitelét.

Nem a beszédek és a pohárköszöntők, nem a szereplések viszik előbbre a közösség ügyét és öregbitik a becsületét kívülállók szemében, hanem a hit szerinti becsületes élet; a csendes, zajtalan munka, a kötelességek lelkiismeretes vállalása azon a helyen és szerepben, ahová a hivatás és a közösség bizalma állított.

harmadszor:⁹⁰ az összetartozás tudatos ápolása tehát távolról sem felhívás arra, hogy a más vallású vagy nyelvű keresztényekhez tartozóknak átkiabáljunk avagy gáncsot vessünk. Talán sokszor nem látjuk, hogy mit akarnak, mi a céljuk, de akarjuk tisztelni, akarjuk a jó kezdeményezéseket szeretettel üdvözölni és hagyjuk érvényesülni.

Oh, ha több tisztelet volna bennünk kölcsönösen egymás iránt, ha népünk többi csoportjait is tudnók őszinte nyíltszívűséggel nézni, s ha a népek egymást tudnák az Isten képére alkotott ember más nyelvű csoportjának tekinteni, az emberiség szeméből sok könny, szívéből sok gyűlölet kiszikkadna. Nincs sok bajunk sem az eszkimókkal, sem a pápuákkal. Messze vannak, nem kell hozzájuk alkalmazkodnunk. De saját népük érdekét, saját vallásuk ügyét azok szolgálják jól, akik egymásra nem öltögetik a rágalom és lenézés fullánkjit, akik kijönnek a szomszédokkal, a hivatali társsal, akik nem bántják azt, akinek más a vallása vagy más nyelven szól hozzá az apja, akik nem azt keresik, ami elválaszt, hanem megkapják mindig azt, ami összehoz.

negyedszer: a közösség sorsa és érdeke ellen való vétek minden egységbontó törekvés. S egyházközségről lévén szó, ide kell soroznunk elsősorban azokat a törekvéseket, amelyek a vallási egységet zavarják és veszélyeztetik. Több irányból indulnak el ilyen szándékok, de kártékonykodása szerint főképp az egyiket kell megneveznem: a spiritizmust.

---

⁹⁰ Áthúzott mondatrész a következő: „a közösségi szellemmel együtt jár továbbá, hogy megbecsülöm és tiszteletben tartom a mások közösségeit is.”

A pogány időknek ez a sötét babonája úgy követi az embert a történelmen keresztül, mint az árnyéka.⁹¹ Két körülmény szokta életre kelteni: az igaz hit megfogyatkozása, és a nagy történelmi katasztrófák, szenvedések. Jelenleg mind a kettő együtt van.⁹² A hitben gyöngé koroknak ugyanaz a sorsa, mint a hitben járatlan és tudatlan embernek: megfogja a babona. Korunkra is rátelepedett ez a sötét árny. A modern ember tudossága, haladása és műveltsége nevében addig kérkedett, addig gúnyolódott a vallás tartalma és igazságai fölött, míg Isten és a lét nagy kérdései felől teljesen tájékozatlan lett, a háború és forradalom s az azt követő külső és belső zavarok megbontották lelki egyensúlyát, meggyön-gítették akarateréjét, és most hogy nagy és kínzó lelki bizonytalanság elől jósnőkhöz, álmfejtőkhöz, kártyavető cigányasszonyokhoz és más sarlatánokhoz menekül, legújabban pedig szellemeket akar előcsalogatni, mint a pogány jósdák, hogy valamit megtudjon sorsáról és a túlvilágról.⁹³ Természetesen nagyobb részét csalódott, elke-seredett vagy idegbeteg emberek, akik sokat szenvedtek vagy vallástalanok voltak, vagy ha a vallást gyakorolták, mindig túlzásba estek, s akiknek tetszik a szeánszok félhomálya, idegeiket pattanásig feszíti a szellem várása, s tetszik nekik, hogy valami árny félét látnak, aki egy kövér médium által titkok felől tudósítja és jámbor dolgokra oktatja őket. A kisebb részük pedig, akik szervezik és az új eretnység papjaiként szerepelnek, élelmes emberek, a tagsági díjakra utaznak, a beteg idegzetű és tudatlan emberek nehezen szerzett filléreiből a mai nehéz időkben könnyűszerrel és elég jól megélnék.

Nincs tehát, akivel okosan lehetne beszélni, de kötelességem, hogy szavamat felemeljem s legalább a jó akaratúakat kérjem, hogy saját köreikben vessenek gátat ennek a babonának. A társadalmat meg kell óvni attól, hogy néhány sarlatán pénzszerző üzelmekkel az idegbetegek és hisztériások számát szaporítsa, s a közös sorsban élő, egy nyelvet és egy hitet valló emberek egységét megbontsa.

ötödösör: a közösségi feladatokkal mindenkinek vállalnia kell a maga részét. Mindjárt az ember történelmének megindulásakor megjelent az ember mellett, mint sötét árnyék, az individualista lelkület is. A testvér-gyilkos Kain, aki Ábelt az irtás szélén husángjával leütötte, cinikusan

⁹¹ Az alábbi mondat át van húzva: „Mindig körülötte settenkedett, mindig kerülgette, mindig hatalmába ejtette.”

⁹² Ez a mondat utólagos betoldás.

⁹³ Áthúzott mondatrész következik: „A szerencsétlennel nehéz okosan beszélni.”

vágta oda Isten kérdésére: hát őrzője vagyok-e én testvéremnek, mit érdekel engem az ő ügye, sorsa? S a kaini lelkiület azóta is megkísért minden embert és minden kort. Kain lelke, aki testvéri közösségből magát durván kitépte a rengetegbe és sötét arccal, ismeretlen utakon egyedül kereste a maga szerencsáját, sok embert megkísért, sokan akadnak minden közösségben, akik csak magukért és maguknak élnek, akiket a többiek élete, közös munkája, közös feladata nem érdekel, legfeljebb akkor jelennek meg, ha kilátás nyílik, hogy a közösségből egyéni hasznot húzzanak.

Ma különösen nagy ez a kísértés, ma a lehetőségek és alkalmak erősen megsaporodtak s a megmaradt kevés konkra ravaszul pislogó, de egymásra is féltékeny csoportok rohanak. A szomorú ebben még az, hogy mivel az étvágy az arcon látszik s a szemekben is tépő fogak villognak, az önzetlen szavak palástja alól is kitépszik a kaján szándék s az emberen erőt vesz egy belső erkölcsi és fiziológiai inger, amit csömörnek nevezünk.

Eljött az ideje, hogy ez ellen az ős- és jelenberontó betegség ellen is erélyes küzdelembe kezdjünk. Nagy feladatokat csak közös erővel és közös áldozathozattal lehet végrehajtani, nagy értékeket csak a közösségbe tartozó összesség önzetlen magatartásával lehet megmenteni, sokaknak a hasznát, előnyét, műveltségét, gazdasági és erkölcsi gyarapodását csak együttes, őszinte munkával lehet szolgálni. Államok, társadalmak, nemzetek, vallások és profán intézmények ennek, a tagok vállvetett munkájának és önzetlen erkölcsi és anyagi erejének köszönik előrehaladásukat. Ma mindenütt és igaz címen szövetkeznek, mert a haszonleső egyéni kalandozások károsodása után az emberek rájöttek az összefogás értékére. Itt az ideje tehát, hogy a természetes közösségi keretek és szervezetek felhívását megértsük, a kártékony haszonlesőket, az élősdiak szapora fajtáját szervezeteinkről letisztítsuk s a közös munkára az önzetlen embereket vegyük igénybe.

MI – CHA – ÉL?
SZENT MIHÁLY ARKANGYAL ÉS LUCIFER
APOKALIPTIKUS HARCA NAPJAINKBAN. – A CSALÁDI
ÉLET A KÜZDELEM KÖZÉPPONTJÁBAN.⁹⁴

A zsidó hagyomány szerint Mózes holttestét angyalok temették el ismeretlen helyen, nehogy a zsidók, akik az ő erélyes vezérsége alatt csak az imént jutottak el a szellemi önállósághoz s a nemzeti vallás felismeréséhez és tudatos ápolásához, a vezér testét bálványként kezdjék tisztelni s ismét visszasüllyedjenek abba a bálványimádásba, melyből éppen ő emelte ki. Mózes hatalmas egyénisége felejthetetlenül élt a nép lelkében, a pogány vallások babonáiból pedig korábban sokat átvettek, s az emlék és a környező népek bálványimádása most is kísértette. A veszély tehát megvolt, s amint Júdás apostol levele felemlíti, Mihály főangyal a sátánnal viaskodott Mózes holtteste fölött. És ez a küzdelem végeredményben arra ment ki, hogy a lelkében, erkölcsében és életfelfogásában csak nemrégén megtisztult zsidó nép visszasüllyedjen-e ismét a durva anyagiasságba, a test és pénz és hatalom imádásába, vagy megmaradjon a vezére által kijelölt úton és a bálványimádás közepette az igaz Isten imádója, a vallási tévelygéseknek, féktelen önzéseknek, erkölcsi elvadulásoknak éjszakájában Isten szándékainak, az életvédő nagy törvényeknek mécsvivője legyen.

Mihály főangyalnak és a sátánnak ez a harca mélységes jelkép. A két küzdőfél, a sátán és az Isten angyala megjelenik nemcsak minden egyes ember, hanem minden emberi intézmény, minden történelmi kor és minden szellemi és erkölcsi irányzat fölött, és megindul érte a harc. De azzal a nagy különbséggel, hogy ebben az esetben a szellemvilág küzdő hatalmasságai nem holttest fölött viaskodnak, hanem élő emberek lelke, akarata, gondolkozása, életmódja és életiránya fölött. Ezért a harc kimenetele függ is attól a magatartástól és állásfoglalástól, melyet az ember tanúsít.

Isten küldöttjének és az ember romlására törő szellemvilág vezérének ősi küzdelme korunk színpadán a szemeink előtt folyik s már apokaliptikus méreteket öltött. Átterjedt mint feltartozhatatlan tűzvész, az emberi élet minden síkjára, és – mintha mindkét fél a döntést akarná kikényszeríteni az összes erők bedobásával – nyílt szembeállásával és az

⁹⁴ Az Apostol – A Katolikus Akció heti értesítője. – XII. évf. 39. sz. Kolozsvár-Cluj, 1937. szept. 26. 1. l.

egész arcvonalon véges-végig: erkölcsi téren, tudományokban, irodalom-ban, társadalmi és politikai síkon egyforma elkeseredéssel folyik a végzetes tusa. S az egyetemes párviadalban minden kérdésbe van téve, ami emberi élet és érték hordozója, de minket a harcnak főképp az a része érint egészen közletről, ahol a **család** és a **nép** mivoltát és sorsát vitatják.

A család az a legelső, ősközösség, melyből az emberiség élete fakad. Az egyes emberé, de a népeké is, a testi élet, de a szellem-erkölcsi élet is. Az emberiségnek, az egymásra következő nemzedékeknek a sora innen bomlik és végeredményben itt sűrűsödik össze minden küzdelme és győzelme, minden szenvedése és öröme, minden fáradsága és lendülete. A család egészsége, erkölcsi tisztasága, szilárd kerete, a csorbítatlan szülői hatalom és tekintély, a férj és feleség, a szülő és gyermek rendezett viszonya, a legbensőbb emberi szeretetközösség sértetlen állapota és tartóssága együtt biztosítják azokat a feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy egészséges testű, megbízható erkölcsű és alkotó készségű emberek szülessenek és életképes, alkotó-erejű népek képződjenek.⁹⁵

Éppen ezért, mert ezek a nagy értékek, az emberiség élete függ a férfi és nő rendezett viszonyától, maga a teremtő Isten áldotta meg az első házasságot és félreérthetetlenül meghatározta törvényeit. S mindent kockára tett korunk rontó szelleme, mikor ezeket hangzatos jelszavakkal, kifelé a tudomány és az egyéni szabadság nevében, valójában pedig mérhetetlenül önző lelkületből, kikezdte és megvetette. A következmények előtt lehetetlen szemet hunyni. Mióta a házasság törvényei meg-lazultak, s célja és tartalma kezdett elsikkadni, a nemi elvadulás ijesztő méreteket öltött s rengeteg áldozatot szed: virágot fakasztó tavasz helyett levelét hullató őszben járunk, az emberiség életfája szuvas; a szeretetközösség helyett, melyben a legbensőségesebb, legboldogítóbb és leg-dúsabb emberi viszonyoknak kellene fejlődniök, poklokot találunk, a csalódott, egymásraunt, elégedetlen, ideges és bánatos, állandóan szétinduló vagy már szétment házások tömegével találkozunk; és ennek következtében gyermekek, ahelyett, hogy szerető gondoskodás és felelős nevelői hatás alatt egyensúlyozott, egészséges lelkű emberré fejlődnének, mint a fészekből kiesett madárfióka, az

⁹⁵ Ennek a bekezdésnek eredeti kézírata kevés eltéréssel megtalálható a Batthyaneum, MÁ cs. 16., Nr. inv. 1694., 25. l.

elvált szülők között ide-oda vándorolva tömegesen bitangolódnak fel, didergős lélekkel, megedzetlen jellemmel nőnek fel a szeretet nélkül.

A népek sorsa fölött is áll a harc és pedig nyíltan. Elméletek a nemzetköziségről és a nemzeti eszméről, melyek ma két kibékíthetetlen táborra osztják az emberiséget, a „lét vagy nemlét” kérdése elé állítanak minden nemzetet. Mindeniknek, mint az élet-halálharcba beszakadt egyes embernek, kötelessége, hogy összes testi és lelki, anyagi és szellemi és erkölcsi erőit őrizze, az erők legmélyebb forrásait megnyissa és úgy vállalja a rákényszerített küzdelmet. Milyen esélyekkel indulhat hát az a nép, amely erőit a házasság szentségi jellegének és Istentől hivatott céljának elsikkasztásával, a családi élet felelőtlen lazításával már a legősibb és leggazdagabb forrásnál veszendőbe hagyja?

Amint a családban a szülők és gyermekek összetartoznak s bizonyos meghatározott egységet alkotnak, úgy a gyermekek gyermekei, a nemzedékek egymásból kibomló számtalan sora és köre is összetartozik és meghatározó egységet képez. Nem képzelődés, nem pusztán érzelem, avagy kegyeletes emlékezés, hogy a közös ősektől való származás élet- és sorsközösséget jelent. Az örökölt vér parányaiban kapjuk azokat a kimondhatatlanul hatalmas, titokzatos erőket, melyek szervezetünket építik és éltetik, s amelyeknek hullámozása hordozza és meghatározza kedélyvilágunkat is. A vér közösségével tehát együtt jár, hogy a közös vérből származó emberek érzelmi élete, szíve-verése közös: egyformán szomorkodnak és örülnek, nevetnek, gyűlölnék, élnek. De valamiképpen ebből a közös alapból nő ki és eszerint színeződik a vér közösségében összefogott nép szellemi élete, gondolatainak és eszméinek világa; amint ennek a közös érzelmi és szellemi életnek kifejezője a nép anyanyelve, melyen a közös szív és közös lélek érzelmeit és gondolatait, céljait és vágyait, eszméit és alkotó szándékait kifejezi.

Világos, hogy népet nagyobb veszély nem fenyegethet, mintha gyökerében, alapsejtjében, a családban kezd elgyengülni. Amelyik nép életében a felbontott házasságok tömege utal arra, hogy az emberekben elhalványodott a felelősségtudat, az embertárs személyi értékének felismerésére és megbecsülésére irányuló készség, ahol a gyermekáldás ellen való tiltakozás elszomorító eredményéből látjuk a lehangoló tény, hogy a népben megfogyatkozott életakarát, az élethez szükséges elszántság és erkölcsi érzék, ott ezzel együtt, egyenes – ha nem mértani – arányban halványodik a nép jövőjéhez fűzött remény és kilátás is. Kik fogják a nép gondolatait hordozni, értékeit megőrizni, reményeit valóra

váltani? S a fészekből kiesett fiókáktól, az önhibájukon kívül félbemaradt emberektől: a felelőtlenül hazásodó és felelőtlenül elváló szülők gyermekeitől, akik egyik küszöbötől a másikig hiába keresték a szülői szeretetet, mit lehet várni?

Nagy felelősség tehát, hogy a szellemek harcának ezen a szakaszán Isten angyalát határozott állásfoglalásunkkal támogassuk s a házasság tisztaságát, felbonthatatlanságát, célját tervszerűen mentsük, vonatkozásait feltárjuk s kitartó neveléssel ismét azzá az élethordozó és boldogság-fakasztó szeretetközösséggé tegyük, aminek Isten az ember és a nemzet érdekében szánta.

APÁK ÉS FIÚK⁹⁶

Az utóbbi évek agyonírt és agyonvitatott témája. Mégis az erdélyi katolikus főiskolás ifjúság újabb megnyilatkozásakor a feléje fordult sok jóakarát és érdeklődés indokoltá teszi, hogy egyelőre csak két szempontból, de egyúttal két kérdésre adandó válasz gyanánt is előhozzam: 1. Milyen alapon bírálja az ifjúság a múltat és 2. milyen értékű az a bizonyos katolikus öntudat.

1. Gondtalan gyermekkora nem volt. Mikor szemei megteltek értelemmel s rányíltak ezer kérdéssel a világra, az őt körülvevő világból az embermészárlásra berendezett roppant vágóhíd egy-egy funkciója, egy-egy kegyetlen jelenete égett bele gyermeki lelkének odatartott lemezébe. Láta a gondokkal kelő és sóhajokkal fekvő édesanyját. Az apját elnyűtten, az évről-évre fordítgatott, minden tenyéryni helyén aggodalmas gonddal megstoppolt ruhába, ahogy a felmentésért (vagy mert nélkülözhetetlen, vagy mert untauglich volt) tíz ember helyett koplalt és dolgozott. Vagy katonaruhásan ritkán, de minden hazatértekor több őszhajjal, a szemeiben több palástolhatatlan fásultsággal, lemondással. A másik csak a mesélő édesanya könnyein keresztül s az elmondott imák céljából tudta, hogy van apja, bátyja, de van harctér, hősi halott, hadifogoly. Napról-napra körülötte, szeme előtt nőtt a gyász s a megcsönkített emberek raja. Hamar eltűnt még naiv lelkéből is a felvert vad öröm. Ha katonavonatokat vagy felvirágozott új osztagokat látott, az itthonmaradottak jajveszékeléséből, az erőltetett ének el-elcsukló hangjából kiérezte a nagy veszedelmet, s a dolgok, események mögül a rejtőző, kegyetlen hatalmat.

⁹⁶ ERDÉLYI TUDÓSÍTÓ (Szerk. VERESS Ernő), XV. évf. Kolozsvár-Cluj 1932, 26–29.

Evett kukoricakenyeret, kávét cukor nélkül és sokszor felvette az apa otthonhagyott szerszámát. Amikor mértékkel mérhető nadrág viseléséig emberedett, az ő nadrágja is csukaszürke lett. Akárhol volt, a háborús organizáció gyötörte, uniformizálta. S ijeszthetik még ebből az időből lelkébe hullott sötétebb képek. S ijesztik is. Mert a háború züllése, a néha nagyon közélről látott bűnök, a becsület, az erkölcs erős defektusai, az emberek, akiket az élet és érték háborús bizonytalansága a pénz, élvezetek, sőt kiélés vad kergetésébe lökött, voltak első benyomásai és a visszagondolás öntudatával megindított emlékezet filmje most ezeket pergeti elé.

Hogy a háborús iskola nevelése mit adott és mit adhatott, arról jobb nem beszélni. Aztán végigélte a 918-as forradalom részeg örületét. A hősnek hallott és képzelt hazatérő apák és bátyák indokolatlan egymásmarcangolását, ezt az öngyilkos testvéri tivornyát. Az apák arcáról olvasta le a bekövetkezett összeomlás egész tragikumát. Gyermeke az állását, hivatalát, kenyérkeresetét veszítette, vagy jó tíz éve existenciájában fenyegetett, minden percben a jövő bizonytalanságával megkínzott magyarnak. S legtöbbjüknek még az is kijutott, hogy a pártpolitikai iskolareformátorok kezében ő legyen a mindenévi kísérleti nyúl. S hozzá kissebségi iskolában.

Meglepetések nem igen érhetik. Nemzedék ennyi súlyos és csak sötét teherrel rég nem jött fel az élet színpadára. A középiskola elvégzése után a pályaválasztás döbbsentette rá igazán a kietlen és gyilkos valóságra. Mihez kezdjen és mi lesz vele? Választott kínzó reménytelenséggel, s most tanul a céltalanság aggodalmában. A gazdasági nyomor, az öregek fejvesztett kapkodása, minden vonalon kiütköző, palástolhatatlan tehetetlenség, a szellemi élet zűrzavara, a megváltást ígérő rendszerek ellentétes és sokszor hitelét veszített hangja pedig felnyitották szemeit az egyetemes válság meglátására. Jobb időket nem élt, összehasonlításokat nem tud tenni, a valóság igaz, meztelen képe áll előtte anélkül, hogy azt a visszaemlékezés illúziói a háttéren átütő múlt rózsaszínével igaz erejében károsan, hazugul gyöngíthetnék.

A múlt és a jelen ok és okozatok. S ne értsék itt múlt alatt a háborút vagy azt a közvetlen bevezető esztendőket, menjünk jóval hátrább. S amikor az ifjúság az apákat emlegeti, értetődnek a nagy-déd-ükapák is. És úgy van, hogy a ma minden keservével, külön fájdalmunk s az egyetemes csőd rajtuk keresztül következett be. Az ifjúság nem elítél ezzel a megállapítással, de mond ítéletet. A számára előkészített és

adatott jelenkeresés nélkül, eltitkolhatóan, szemetszúróan mutatja az okozati összefüggést és ha a jövő szerencsésebb kitapogatását nem akarja veszélyeztetni, ki kell mondania, hogy a jelen a múltban fogamzott meg.

Nyilatkozataiban lehetnek és vannak elszólások, főképp a múltat illetően kegyeletstörtően hangzó vagy merész kijelentések, túlságos önértékes és bizakodó mondások, de ezek egyrészt a temperamentum velejárói, másrészt pedig az a magyarázatuk, hogy az eléje zuhant tények hatása alatt kénytelen jövő sorsával halálos komolyan szembenézni. Nem jelenti azt, hogy öngamát egyedül elégségesnek tartja s visszalöki a segítő kezet. Hiszen keresi, számít is az öregekre. Elfogadja tanításukat s viszont örül, ha a közösség érdekében állított önzetlen munkában az ő erejét is igénybe veszik. Nem tagadja meg az értékeket, nem fog az apai háznak hetykén hátat fordítani, hanem a nyers élet, s a rövid múltjában szerzett tapasztalatok, testének-lelkének érző kora óta folytonos sajnálása tudatába hasították a valóságot, megcsinált következtetéseit s egészen természetes, hogy mikor az élniakarás elemi ösztönével s a tudatosság minden megfeszítésével a lehetetlen mából a szabadulás és élet lehetőségeit keresi, nem fogja és nem tudja az apák csődöt mondott elgonolásait államról, társadalmi berendezéséről vallott felfogását a szerencsétlenül praktizált formában bíráló és maradék nélkül, csupán a múlt hagyományos tisztelete miatt átvenni.

Jelenleg itt áll. A legermeszesebb alapon, mit az élet logikája adott alája. S célkitűzései mutatják, hogy jó helyen tapogatózik s egy-két szempontot máris nagyon egészségesen fogott meg.

2. A katolikus öntudatot pedig éppen az ellenkező hatást célzó jelenségek váltották ki benne. Megvallhatjuk őszintén, hogy főiskolás ifjúságunkra nem sok gondot fordítottunk. S mégis, a katolikus egyház ki nem védett annyi kisebbitése, ügyeink célzatos agyonhallgatása, a katolikus érdekért feladott faji érdek annyi hazug hangoztatása és magára-hagyatottság ellenére is zömében megmaradt legalább olyan katolikusnak, mint amilyen a háború előtti ifjúság zöme volt.

Ez nem sok, mondhatják és mondják is sokan. És igazuk van. Lehet, sőt kell nagyobb igényekkel előállni, mert a háború előtti intelligencia szintelen katolicizmusával csakugyan nem érhetjük be. De azt kell mondanunk, hogy a nagyobb igények türelemmel munkált és kivárt beváltására, az öntudatosabb vallási élet kifejlődésére is az ifjúság mai lelki adottságában megvan az ígéret. Mert a legkülönbébb világnézetek

zürzavarából annyit már kivett, hogy csak a katolikus egyház kompromittálására futnak össze egy egyhangú szolidaritásba s fújnak egy követ. Nem hisz és nem dől be olyan könnyen, mint például az idősebb generációk hisznek és bedőlnek az újságok katolikus ellenes cikkeinek. Van látó szeme s benézett közletről az önpeccéttel erdélyinek szabadalmazott szellemi egyedárúsok műhelyébe is. A faji érdek elárulása címen beindított titkos, vagy nyílt támadásokban ismételtelen felfedezte az elfogultságot, vagy a háttérből dolgozók arcán a kárörvendő mosolyt. A magyar egységhez való szerves tartozandósága, belőle fakadt élete, vele egy test-lelke a nép meleg kiszolgálására felszakított ideális lobogása pedig öntudatában tartják, hogy van olyan fia fájának, mint akármelyik más s a kathexogén fajiságot egy csoport sem árrogálhatja magának. Innen már csak egy lépés és éppen az eléje dobott gáncsok fogják tovább segíteni annak a belátásához, hogy a fajnak is legnagyobb értéke a meggyőződéses, gyakorlatlan vallásos férfi.

Nem tudom, de merek kételkedni benne, hogy a mostani 60 évesek ezelőtt 40 esztendővel a Rerum novarum-ot ismerték-e? A mai 20 évesek ismerik s a Quadragesimo anno-val együtt szemükben az új történelem korszakát megnyitó esemény. Ez a nemzedék menttebb minden múltbeli elfogultságtól, mint bármelyik elődje. Minden eszmei le- és megkötöttség nélkül jutott bele az életbe, s a társadalom minden eresztekének szúette, hajdan büszke épületének szemei előtt végbemenő mindennapos omlása túlkorán rávette, hogy nagyon komolyan gondolkozzék s a mentés alkalmas eszközeit, a szétmállott alap helyébe a biztosabbat megkeresse. Már sejti a katolicizmus hatalmas kultúrértékeit, a kétezer esztendő óta művészetet és lelkiséget adó Egyház providenciális szerepét, a birtokában lévő, szociális megújódásra alkalmas és képes örökfriss erőket. Őszinte akarata, hogy a jövő rendszerének kikezdésekor igaz érték legyen a társadalmi épület anyaga. Lehet ideig-óráig esetleg maszlagolni, lehet táborba is, tömegesen is jobbra, vagy balra elvinni, de csak ott fog meg-állapodni és akkor, ahol és amikor utópisztikus vagy jelszavas ideák helyett a lehetséges emberibb élet alapvetéséhez a reális értékű erőket megkapta.

És az apák szerepe s mindenkié, aki az ifjúság s benne a jövő saját sorsát lelkén viseli, itt volna fontos a közremunkálásban. Annyi értéket tesz magáévá, amennyit szomjas lelke előtt fel tudunk tární. A múlt századból áthozott szerencsétlen liberalizmus pogány könnyelműsége, a szovjet révén világhatalommá robbant marxi szociálizmus kíméletlen

egyoldalúsága szemében ma alig többek tartalmatlan vagy szenvedély keltegetésére alkalmazott jelszavaknál. Azt ismeri el tekintélynek s az előtt hajlik meg, amelyik tartalommal, saját belső súllyal jelenik meg előtte.